

ԱՇՈՏ ԲԱՅԱԴՅԱՆ

**ՏՆՏԵՍԱՎԱՐՈՂ ՍՈՒԲՅԵԿՏՆԵՐԻ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ
ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅԱՆ
ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ**

ԵՐԵՎԱՆ 1999

ԱՇՈՏ ԲԱՅԱԴՅԱՆ

**Տնտեսավարող սուբյեկտների
գործունեության ֆինանսական
վերլուծության անհրաժեշտությունը**

«ԱՍՈՂԻԿ» ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ, 1999

ԳՏՀ 338
ԳՄԴ 65.9(2)
Բ - 260

*Տպագրվում է Հայկական
գյուղատնտեսական ակադեմիայի
գիտական խորհրդի որոշմամբ*

Գրախոս՝ տ.գ.դ. Ալբերտ Արշակյան
Խմբագիր՝ ք.գ.թ. Անուշավան Զաքարյան

Բ - 260 Բայադյան Ա. (ՀԳԱ-ի «Ֆինանսներ և վարկ»
ամբիոնի վարիչ), Տնտեսավարող սուբյեկտ-
ների գործունեության ֆինանսական վերլուծու-
թյան անհրաժեշտությունը, Ուսումնական
ծեռնարկ, Եր., Ասողիկ, 1999, 60 էջ:

Աշխատանքում լուսաբանվում են տնտեսավարող
սուբ-յեկտների գործունեության ֆինանսական վերլուծու-
թյան նշանակության և դրանց ֆինանսական դրության
ընդհանուր գնահատման վերաբերյալ հարցերը:

Այն նախատեսված է տնտեսավարող սուբյեկտների
համապատասխան մասնագետների, աուդիտորական կազ-
մակերպությունների, ուսանողների և դասախոսական
կազմի համար:

Բ $\frac{0605010000}{0136 (01)-200}$ 1999

ԳՄԴ 65.9(2)

ISBN 99930 - 74 - 10 - 2

© Բայադյան Ա., 1999

Երկու խոսք

Հայաստանի Հանրապետությունում տնտեսավարման նոր
պայմաններում ձևավորվել ու ձևավորման փուլում են գտնվում
տարբեր տեսակի բաժնետիրական ընկերություններ, փոքր և մի-
ջին տնտեսավարող սուբյեկտներ, ֆերմերային տնտեսություններ,
որոնց գործունեությունը պետք է ընթանա տնտեսական զար-
գացման ժամանակակից կանոնակարգով: Ուստի, դրանից ելնե-
լով, խիստ անհրաժեշտ է ֆինանսական վերլուծության իրակա-
նացումն այդ սուբյեկտների բոլոր բնագավառներում, հատկապես
ֆինանսական մենեջմենթի և աուդիտի համակարգում: Հաշվա-
պահական հաշվառման և ֆինանսական հաշվետվությունների
տվյալներից օգտվողները գործնականում այս կամ այն չափով
դիմում են ֆինանսական վերլուծության մեթոդներին՝ համապա-
տասխան որոշումներ կայացնելու համար: Դա առավել կարևոր-
վում է այժմ, երբ պահանջվում է էլ ավելի խթանել ծեռնարկատի-
րական գործունեությունը:

Հաշվապահական հաշվառման միջազգային նոր չափանիշ-
ների (ստանդարտների) փաթեթի տվյալների հիման վրա աշ-
խատանքում լուսաբանվում են տնտեսավարող սուբյեկտների
գործունեության ֆինանսական վերլուծության նշանակության և
դրանց ֆինանսական դրության ընդհանուր գնահատման վերա-
բերյալ հարցերը:

**Տնտեսավարող սուբյեկտների գործունեության
ֆինանսական վերլուծության դերն ու
նշանակությունը**

**1.1. Ֆինանսական վերլուծության դերը տնտեսավարման
նոր պայմաններում**

Տնտեսավարման բարեփոխումների յուրաքանչյուր ժամանակաշրջանում կարևոր նշանակություն ունի հատուկ ուշադրություն դարձնել այնպիսի հրատապ հարցերի վրա, ինչպիսիք են մրցակցային կոշտ պայքարը, նոր տեխնոլոգիայով հագեցվածությունը, տնտեսական տեղեկատվության մշակման ավտոմատացումը, հարկային օրենսդրությունում անընդհատ կատարվող փոփոխություններին համընթաց աշխատանքների կազմակերպումը, դրամի արժեզրկման (ինֆլացիայի) պայմաններում արժույթի ու տոկոսադրույքների փոփոխությունը և այլն: Այդպիսի պայմաններում ամեն մի տնտեսավարող սուբյեկտի առջև դրվում են բազմաթիվ հարցեր, այդ թվում՝

- ինչպիսին պետք է լինի ժամանակակից տնտեսության ռազմավարությունը (ստրատեգիան) և տակտիկան,
- արդյունավետ ինչպիսի ուղիներով կազմակերպել ֆինանսական գործունեությունը տնտեսության հետագա բարգավաճման համար,
- ինչպես բարձրացնել ֆինանսական ռեսուրսների կառավարման արդյունավետությունը,
- ինչ մեթոդով որոշել տնտեսության ֆինանսական դրության կայունությունն ապահովող տնտեսական գործունեության գնահատման ցուցանիշների համակարգը:

Վերոնշյալ հարցերին լիարժեք պատասխանելու համար անհրաժեշտ է կատարել ֆինանսական մանրամասն վերլուծություն, որը հնարավորություն կտա էլ ավելի արդյունավետ բաշխել նյութական, աշխատանքային և ֆինանսական ռեսուրսները: Հայտնի է, որ յուրաքանչյուր ռեսուրս սահմանափակ է, և առավելագույն

արդյունքի կարելի է հասնել ոչ միայն դրանց ծավալների կարգավորման, այլ նաև տարբեր ռեսուրսների օպտիմալ հարաբերակցության ճանապարհով: Բայց միաժամանակ պետք է նկատի ունենալ, որ բոլոր տեսակի ռեսուրսներից առաջնային նշանակություն ունեն ֆինանսական ռեսուրսները, քանի որ դրանք գործունեության որոշակի ժամկետում փոխակերպվում են այլ տեսակի ռեսուրսի:

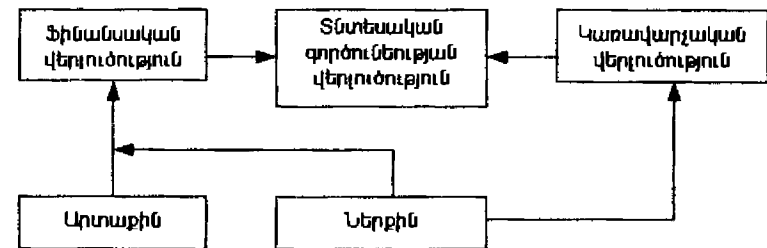
Ֆինանսական դրությունը մի ընդհանրացված հասկացություն է, որը բնութագրվում է փոխկապակցված ցուցանիշների համակարգով, այդ թվում՝ ֆինանսական կայունությունը, գործարար ակտիվությունը, վճարունակությունը, վարկունակությունը, պարտավորությունների կատարումը պետության և տնտեսավարող այլ սուբյեկտների առջև:

Միաժամանակ, ապրանքանյութական արժեքների և աշխատանքային ռեսուրսների յուրաքանչյուր շարժ ուղեկցվում է դրամական միջոցների կազմավորմամբ ու դրանց ծախսմամբ, իսկ դա նշանակում է, որ տնտեսավարող սուբյեկտի ֆինանսական դրությունը բնութագրում է նրա գործունեության բոլոր կողմերը:

Հետևաբար, ելնելով տնտեսավարման նոր հարաբերություններից, տնտեսական գործունեության ֆինանսական վերլուծությունը, որպես յուրահատուկ բնագավառ, նույնպես ենթակա է որոշակի փոփոխությունների: Այսպես, քանի որ հաշվապահական հաշվառումը միջազգային չափանիշներին համապատասխան բաժանվում է ֆինանսական և կառավարչական հաշվառման, ուստի փոխվում է նաև տնտեսավարող սուբյեկտների ֆինանսատնտեսական գործունեության վերլուծության բնույթը: Ըստ այդմ էլ տնտեսավարող սուբյեկտների տնտեսական գործունեության վերլուծությունը պետք է իրականացվի արտաքին և ներքին տեղեկատվության աղբյուրների¹ հիման վրա (գծապատկեր 1):

Քանի որ ֆինանսական դրությունը գնահատվում է ամենից առաջ հաշվապահական հաշվեկշռի և ֆինանսական հաշվետվությունների հիման վրա, ապա այդպիսի վերլուծությունը կարելի է անվանել արտաքին: Վերջինիս իրականացման ամենահիմնական խնդիրներն են համարվում տնտեսավարող սուբյեկտների՝

1. ֆինանսական արդյունքների գնահատումը,
2. գործարար ակտիվության գնահատումը,
3. ֆինանսական կայունության գնահատումը,
4. հաշվեկշռի իրացվելիության վերլուծությունը,
5. դեբիտորական ու կրեդիտորական պարտքերի վիճակի և դինամիկայի հետազոտումը,
6. ներդրված կապիտալի արդյունավետության վերլուծությունը,
7. գույքի վիճակի գնահատումը և այլն:

Գծ. 1.1.1. Տնտեսավարող սուբյեկտների տնտեսական գործունեության վերլուծությունը

Ներքին ֆինանսական վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս ավելի խոր ուսումնասիրելու տնտեսավարող սուբյեկտի ֆինանսական դրության, ոչ ընթացիկ ակտիվների (հիմնական միջոցների և այլ ներդրումների), ընթացիկ ակտիվների (շրջանառու միջոցների), իրացման ծավալի, ինքնարժեքի և շահույթի ցուցանիշների փոխկապակցության առանձին կողմերը: Դրա համար, որպես տեղեկատվության աղբյուր, լրացուցիչ պետք է օգտագործվի ֆինանսական հաշվառման տվյալները: Ներքին ֆինանսական վերլուծությունն իրականացվելու է տնտեսավարող սուբյեկտի կառավարման բոլոր մակարդակներով՝ հաշվապահության, ֆինանսական ու տնտեսագիտական այլ ծառայությունների գործին բաջատեղյակ մասնագետների միջոցով: Նրանցից յուրաքանչյուրը, իր մասնագիտական իմացությանը համապատասխան, նպաստելու է աշխատանքի արդյունավետ կատարմանը: Այսպես, օրինակ, ֆինանսների գծով ղեկավարը (մասնագետը) պարտավոր է իմանալ իր ֆիրմայի (տնտեսության) գործունեության իրա-

¹ Артеменко В.Г., Беллендир М.В. Финансовый анализ (учебное пособие). М., 1997, с. 4.

կան գնահատականը և նրա ֆինանսական վիճակը, իսկ շուկայավարության (մարկեթինգի) ծառայության գծով ղեկավարը՝ շուկայում իր արտադրանքի իրացման ռազմավարությունը:

Ընդհանուր առմամբ, կառավարչական վերլուծությունը կարող է լինել միայն ներքին, որն օգտագործում է տնտեսական տեղեկատվությունն ամբողջական տեսքով: Այն ունի օպերատիվ բնույթ և լիովին ենթակա է տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարի կամքին: Միայն այդպիսի վերլուծությունը հնարավորություն կընձեռի իրապես գնահատելու տնտեսավարող սուբյեկտի գործունեության վիճակը, հետազոտելու ոչ միայն թողարկված և իրացված արտադրանքի ինքնարժեքի կառուցվածքը, այլ նաև առանձին արտադրատեսակների ինքնարժեքը, առևտրային և կառավարման ծախսերի կազմը: Դա թույլ կտա ավելի մանրամասն ուսումնասիրել գործարարության (բիզնես) պլանի առանձին բաժինների գծով պատասխանատու անձանց բնութագիրը:

Միաժամանակ, կառավարչական վերլուծության տվյալները կարևոր դեր են խաղալու տնտեսավարող սուբյեկտների մրցակցային քաղաքականության իրականացման հարցերը մշակելիս, դրանք հետագայում օգտագործվելու են արտադրության արդյունավետ կազմակերպման և ներդրվող տեխնոլոգիաների կատարելագործման նպատակով, որն էլ իր հերթին հիմք կհանդիսանա առավելագույն շահույթի ստացման մեխանիզմի կարգավորման համար:

Ֆինանսական և կառավարչական վերլուծության ավելի ընդհանրացված համեմատական բնութագիրը ներկայացնենք ստորև.

Համեմատման սուբյեկտներ	Ֆինանսական վերլուծություն	Կառավարչական վերլուծություն
1. տեղեկատվություն օգտագործողներ	ներքին, հարակից, շահագրգիռ	տնտեսավարող սուբյեկտների և նրա ստորաբաժանումների ղեկավարներ
2. վերլուծության օբյեկտներ	տնտեսավարող սուբյեկտի արդյունքները	տնտեսավարող սուբյեկտը որպես ամբողջություն և նրա տարբեր կողմերը
3. տեղեկատվության աղբյուրներ	հաշվապահական հաշվետվությունների ձևեր	համալիր տնտեսական տեղեկատվություն
4. ցուցանիշների հաշվարկման համար չափի միավորներ	դրամական ձևեր	բոլոր ուղղությունները և դրամական միավորները

5. վերլուծության ժամանակաշրջան	հաշվետվությունների կազմումը (եռամսյակ, տարի)	անհրաժեշտ չափով և ներքին կարգավորման համար
6. տեղեկատվության արդյունքների մատչելիություն	հասկանալի է բոլորի համար	գաղտնիության ապահովում

1.2. Ֆինանսական վերլուծության տեղեկատվության հիմնական աղբյուրները

Տնտեսավարող սուբյեկտների գործունեության ֆինանսական վերլուծության իրականացման համար տեղեկատվության ամենահիմնական աղբյուրը հաշվապահական հաշվետվությունների ձևերն են, որոնցում արտացոլված են այնպիսի տվյալներ, որոնք վերաբերում են գույքին և ֆինանսական դրությանը, ինչպես նաև հաշվետու ժամանակաշրջանի ֆինանսական արդյունքներին: Հաշվապահական հաշվետվությունները պետք է կազմված լինեն այնքան հասկանալի և ըմբռնելի, որ յուրաքանչյուր տնտեսավարող սուբյեկտ կարողանա հեշտությամբ օգտվել դրանցում տվյալներից:

Նոր տնտեսավարման պայմաններում բարեփոխումներ կատարվեցին նաև մեր հանրապետությունում իրականացվող հաշվապահական հաշվառման բնագավառում: Մշակվեցին հաշվապահական հաշվառման նոր ստանդարտներ¹ (<<<<<Ս>), որոնք հիմք են հանդիսանալու կազմակերպությունների տարեկան (ամբողջական փաթեթով միջանկյալ) ֆինանսական հաշվետվությունների ձևերը կազմելու համար, այդ թվում՝

«Հաշվապահական հաշվեկշիռ» (ձև N⁰1),

«Ֆինանսական արդյունքների մասին հաշվետվություն» (ձև N⁰2),

«Սեփական կապիտալում փոփոխությունների մասին հաշվետվություն» (ձև N⁰3),

«Դրամական միջոցների հոսքերի մասին հաշվետվություն» (ձև N⁰4),

«Ֆինանսական հաշվետվություններին կից ծանոթություններ» (ձև N⁰5):

¹ Հայաստանի Հանրապետության հաշվապահական հաշվառման ստանդարտներ, Երևան, 1999:

Վերոնշյալ հաշվետվությունների եռամսյակային և տարեկան կտրվածքով ձևերի լրացման հրահանգը հաստատվել է ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության 1998 թ. նոյեմբերի 28-ի թիվ 740 որոշմամբ սահմանված կազմակերպությունների վրա:

Հաշվառման միջազգային համակարգին անցնելը բավականին փոփոխություններ է առաջ բերել ֆինանսական հաշվետվությունների բոլոր ձևերում: Այսպես, հաշվապահական հաշվեկշռում ներառված են 5 բաժիններ. I. ոչ ընթացիկ ակտիվներ, II. ընթացիկ ակտիվներ, III. սեփական կապիտալ, IV. ոչ ընթացիկ պարտավորություններ, V. ընթացիկ պարտավորություններ: Նշված բաժիններից առաջին երկուսը արտացոլված են հաշվեկշռի ակտիվում, մնացած երեքը՝ պասիվում: Դրանց մասին ավելի հանգամանալից պատկերացում ունենալու համար՝ բնութագրենք առանձին-առանձին:

1.2.1. Հաշվապահական հաշվեկշռի էությունը և բովանդակությունը

Հաշվապահական հաշվեկշռը երկու մասից կազմված մի աղյուսակ է, որի առաջին մասը ցույց է տալիս տնտեսավարող սուբյեկտների բաժնետիրական ընկերությունների, փոքր և միջին ձեռնարկությունների, ֆերմերային տնտեսությունների և այլ կազմակերպությունների տնտեսական միջոցները (ակտիվ), իսկ երկրորդ մասը՝ այդ միջոցների կազմավորման աղբյուրները (պասիվ): Հաշվեկշռը կազմվում է արժեքային տեսքով (դրամով կամ արտարժույթով) և ակտիվի ու պասիվի ընդհանուր հանրագումարները պարտադիր իրար հավասար լինելու սկզբունքով, քանի որ տվյալ տնտեսավարող սուբյեկտը պետք է իր տրամադրության տակ ունենա կազմավորման աղբյուրների գումարին համապատասխան տնտեսական միջոցներ:

Հաշվեկշռի յուրաքանչյուր տողի գծով լրացվում է երկու սյունակ. առաջին սյունակում արտացոլվում են հաշվետու ժամանակաշրջանի (տարի) սկզբի դրությամբ նախորդ տարվա փաստացի ֆինանսական վիճակը (նախնական հաշվեկշիռ), իսկ երկրորդ սյունակում՝ ֆինանսական վիճակը հաշվետու ժամանակաշրջանի

վերջի դրությամբ (վերջնական հաշվեկշիռ): Տնտեսավարող սուբյեկտի հաշվեկշիռը հիմնականում կազմվում է հաշվապահական հաշվառման գլխավոր գրքի տվյալների հիման վրա: Մինչև դրա կազմումը, խիստ անհրաժեշտ է տնտեսական գործառնություններին մասնակցած սինթետիկ (հաշվեկշռային) հաշիվների գծով համեմատություն կատարել տարվա վերջի դրությամբ մնացորդային գումարների և շրջանառության տեղեկագրի տվյալների հետ: Դրա համար նախօրոք պետք է կատարվեն ավարտված բոլոր գործառնությունների գծով հաշվապահական գրանցումները, փակվեն գործառնական բոլոր հաշիվները, բացահայտվեն ֆինանսական արդյունքներն ու ձևակերպվեն հարկերի գծով հասանելիք գումարները:

Հաշվեկշռի էությունը և բովանդակությունն ավելի պարզ պատկերացնելու համար այն ներկայացնենք ըստ բաժինների և դրանցում ներառված հոդվածների՝ հաշվի առնելով նաև «ՀՀ հաշվապահական հաշվառման ստանդարտներին» համապատասխան հաշվային պլանը (հավելված 1):

I. Ոչ ընթացիկ ակտիվների կազմում ներառվում են՝

1. Ոչ ընթացիկ նյութական ակտիվները, այդ թվում՝

ա) շահագործման մեջ գտնվող հիմնական միջոցներ և դրանց մաշվածություն (շենքեր, կառուցվածքներ, փոխանցող հարմարանքներ, մեքենաներ և սարքավորումներ, տրանսպորտային միջոցներ, արտադրական ու տնտեսական գույք և գործիքներ, բազմամյա տնկարկներ, բանող և մթերատու անասուններ, այլ հիմնական միջոցներ),

բ) շահագործման մեջ չգտնվող հիմնական միջոցներ (շահագործման չհանձնված հիմնական միջոցներ, ժամանակավորապես շահագործումից հանված հիմնական միջոցներ և դրանց մաշվածություն, շահագործումից հանված և օտարման նպատակով պահվող հիմնական միջոցներ),

գ) հողամասեր, բնական ռեսուրսներ և դրանց սպառում,

դ) անավարտ, ոչ ընթացիկ նյութական ակտիվներ (կառուցման ընթացքում գտնվող հիմնական միջոցներ, տեղակայման ենթակա սարքավորումներ, հետագա կապիտալացվող ծախսումներ),

ե) ֆինանսական վարձակալությամբ ստացված հիմնական միջոցներ և դրանց մաշվածություն,

գ) ոչ ընթացիկ նյութական ակտիվների արժեզրկումից կորուստներ:

2. Ոչ նյութական ակտիվները, այդ թվում՝

ա) ոչ նյութական ակտիվներ և դրանց ամորտիզացիա [կազմակերպչական ծախսեր, լիցենզիաներ, ֆիրմայի գին (գույքի), արտոնագրեր, ապրանքային նշաններ, ծրագրային ապահովում, հողի և բնական ռեսուրսների օգտագործման իրավունք, այլ ոչ նյութական ակտիվներ],

բ) զարգացման անավարտ ծախսումներ,

գ) ակտիվ ձանաչված զարգացման ծախսումներ և դրանց ամորտիզացիա,

դ) ոչ նյութական ակտիվների արժեզրկումից կորուստներ:

3. Ոչ ընթացիկ ֆինանսական ակտիվները, այդ թվում՝

ա) ոչ ընթացիկ ներդրումներ կապակցված (փոխհամաձայնեցված գործունեություն իրականացնող) կողմերի կանոնադրական կապիտալում (ոչ ընթացիկ ներդրումներ դուստր ընկերություններում, միավորված կազմակերպություններում և համատեղ ձեռնարկումներում),

բ) այլ ոչ ընթացիկ ներդրումներ [ոչ ընթացիկ ներդրումներ չկապակցված կողմերի կանոնադրական կապիտալում և պարտքային արժեթղթերում, ոչ ընթացիկ ներդրումներ կապակցված (փոխհամաձայնեցված) կողմերի պարտքային արժեթղթերում],

գ) ոչ ընթացիկ պարտքային արժեթղթերի ձեռքբերման արժեքի և անվանական կամ մարման արժեքի դրական տարբերություն (հավելավճար կամ շահույթ), բացասական տարբերություն (զեղչ կամ վնաս),

դ) ոչ ընթացիկ ներդրումների արժեքի նվազում,

ե) երկարաժամկետ դեբիտորական պարտք՝ ֆինանսական վարձակալության գծով,

զ) չվաստակած ֆինանսական եկամուտ:

4. Այլ ոչ ընթացիկ ակտիվները, այդ թվում՝

ա) ոչ ընթացիկ ակտիվներ՝ հետաձգված ծախսումների և հարկերի գծով,

բ) կանխավճարներ՝ ոչ ընթացիկ ակտիվներ ձեռք բերելու համար:

II. Ընթացիկ ակտիվների կազմում ներառվում են՝

1. Պաշարները, այդ թվում՝

ա) նյութեր (հումք և նյութեր, գնովի կիսապատրաստուկներ և դետալներ, վառելիք, տարա և տարանյութեր, պահեստամասեր, շինանյութեր, գյուղատնտեսական նշանակության նյութեր, վերամշակման հանձնված նյութեր և այլն),

բ) աճեցվող և բուսվող կենդանիներ,

գ) արագամաշ առարկաներ (արագամաշ առարկաներ պահեստում, ժամանակավոր ոչ տիտղոսային կառույցներ),

դ) անավարտ արտադրություն (արտադրանքի, աշխատանքների, ծառայությունների և օժանդակ արտադրության գծով),

ե) արտադրանք (պատրաստի արտադրանք, սեփական արտադրության կիսապատրաստուկներ, կոմիսիոն հիմունքներով վաճառքի հանձնված արտադրանք, առաքված արտադրանք),

զ) ապրանքներ (ապրանքներ պահեստում և մանրածախ առևտրում, տարա և տարանյութեր, կոմիսիոն հիմունքներով վաճառքի հանձնված ապրանքներ, առաքված ապրանքներ),

է) ապրանքների վաճառքի գնի և ինքնարժեքի տարբերություն (առևտրային հավելագին, ավելացված արժեքի հարկ և ակցիզային հարկ),

ը) պաշարների արժեքի նվազում:

2. Գործառնական և այլ ընթացիկ դեբիտորական պարտքերը, այդ թվում՝

ա) առևտրական դեբիտորական պարտքեր՝ չկապակցված կողմերի գծով (երկրի ներսից և արտերկրից ստացվելիք առևտրական դեբիտորական պարտք),

բ) առևտրական դեբիտորական պարտք՝ կապակցված կողմերի գծով (ընթացիկ դեբիտորական պարտք դուստր ընկերությունների, միավորված կազմակերպությունների և համատեղ ձեռնարկումների գծով),

գ) առևտրական դեբիտորական պարտքերի հնարավոր կորուստների պահուստ,

դ) տրված ընթացիկ կանխավճարներ (երկրի ներսում և արտերկրի տրված կանխավճարներ),

ե) ընթացիկ դեբիտորական պարտք՝ բյուջեի գծով (շահութահարկի, ավելացված արժեքի հարկի, ակցիզային հարկի և այլ վճարների գծով),

գ) հաշվանցման (փոխհատուցման) ենթակա անուղղակի հարկեր (փոխհատուցման ենթակա ավելացված արժեքի հարկ և ակցիզային հարկ),

ե) ընթացիկ դեբիտորական պարտք՝ պարտադիր սոցիալական ապահովագրության և ապահովության գծով (սոցիալական ապահովագրության վճարների և նպաստների գծով),

ը) ընթացիկ դեբիտորական պարտք (աշխատանքի դիմաց վճարման, առհաշիվ տրված գումարների և այլ գործառնությունների գծով),

թ) ընթացիկ դեբիտորական պարտք՝ հաշվեգրված եկամուտների գծով (ընթացիկ դեբիտորական պարտք՝ վարձակալության, ստացվելիք շահաբաժինների, հաշվարկված տոկոսների և այլ եկամուտների գծով),

ժ) այլ ընթացիկ դեբիտորական պարտք (ընթացիկ դեբիտորական պարտք՝ բողոքարկումների և ապահովագրության գծով, երկարաժամկետ դեբիտորական պարտքի կարճաժամկետ մաս՝ ֆինանսական վարձակալության գծով, ընթացիկ դեբիտորական պարտք՝ այլ գործառնությունների գծով):

3. Ընթացիկ ֆինանսական ներդրումները, այդ թվում՝

ա) ընթացիկ ֆինանսական ներդրումներ (ընթացիկ ներդրումներ չկապակցված և կապակցված կողմերի կանոնադրական կապիտալում, ընթացիկ ներդրումներ չկապակցված և կապակցված կողմերի պարտքային արժեթղթերում),

բ) ընթացիկ պարտքային արժեթղթերի ձեռքբերման արժեքի և անվանական կամ մարման արժեքի դրական տարբերությունը (հավելավճար կամ եկամուտ), բացասական տարբերությունը (զեղչ կամ վնաս),

գ) ընթացիկ ֆինանսական ներդրումների արժեքի նվազում:

4. Դրամական միջոցները, այդ թվում՝

ա) դրամարկղ (ազգային արժույթի և արտարժույթի դրամարկղ սառեցված գումարներ դրամարկղում),

բ) հաշվարկային հաշիվ (հաշվարկային հաշիվ և սառեցված գումարներ հաշվարկային հաշվում),

գ) արտարժութային հաշիվ (արտարժութային հաշիվ երկրի ներսում և արտերկրում, սառեցված գումարներ արտարժութային հաշվում),

դ) այլ հաշիվներ բանկերում (ակրեդիտիվներ, չեկային գրքույկներ),

ե) դրամական միջոցներ ճանապարհին,

զ) դրամական փաստաթղթեր:

5. Այլ ընթացիկ ակտիվները, այդ թվում՝

ա) ընթացիկ ակտիվներ՝ հետաձգված ծախսումների գծով,

բ) ընթացիկ ակտիվներ՝ հետաձգված հարկերի գծով:

III. Սեփական կապիտալի կազմում ներառվում են՝

1. Կանոնադրական (բաժնեհավաք) և լրացուցիչ կապիտալը, այդ թվում՝

ա) կանոնադրական կապիտալ (հասարակ և արտոնյալ բաժնետոմսեր, բաժնեմասեր և փայաբաժիններ),

բ) չվճարված կապիտալ,

գ) հետ գնված կապիտալ (հասարակ և արտոնյալ բաժնետոմսեր, բաժնեմասեր և փայաբաժիններ),

դ) լրացուցիչ կապիտալ:

2. Վերազնահատումից տարբերությունները, այդ թվում՝

ա) ակտիվների վերազնահատումից առաջացած արժեքի աճ (հիմնական միջոցների, ոչ նյութական ակտիվների, ոչ ընթացիկ ու ընթացիկ ֆինանսական ներդրումների վերազնահատումից առաջացած արժեքի աճ),

բ) չիրացված վնասներ ոչ ընթացիկ ներդրումների արժեքի նվազումից:

3. Ֆինանսական արդյունքը, այդ թվում՝

ա) ֆինանսական արդյունք (շահույթ և վնաս),

բ) չբաշխված շահույթ (չծածկված վնաս), որից՝ նախորդ տարիների ֆինանսական արդյունքների ձեզրտում, նախորդ տարիների չբաշխված շահույթ (չծածկված վնաս): Սեփական կապիտալի կազմում առանձին տողով արտացոլվում է «Կուտակված շահույթ» հոդվածը, ըստ որի ցույց է տրվում նախորդ տարիների չօգտագործված և հաշվետու տարվա զուտ շահույթի (վնասի) մեծությունը,

գ) հաշվետու տարվա զուտ շահույթ (վնաս),

դ) կանխավճարներ՝ շահաբաժինների գծով:

4. Պահուստները, այդ թվում՝ պարտադիր ձևավորվող պահուստներ: Ըստ «Պահուստներ» հոդվածի ցույց է տրվում օրենս-

դրությամբ սահմանված կարգով և հիմնադիր փաստաթղթերի վրա ձևավորված պահուստների գումարը:

IV. Ոչ ընթացիկ պարտավորությունների կազմում ներառվում են՝

1. Ոչ ընթացիկ ֆինանսական պարտավորությունները, այդ թվում՝

ա) երկարաժամկետ բանկային վարկեր (ազգային արժույթով և արտարժույթով երկարաժամկետ բանկային վարկեր),

բ) երկարաժամկետ փոխառություններ (երկարաժամկետ փոխառություններ կապակցված կողմերից, տրված երկարաժամկետ մուրհակներ, տեղաբաշխված երկարաժամկետ պարտատոմսեր, այլ երկարաժամկետ փոխառություններ),

գ) երկարաժամկետ պարտավորություններ՝ ֆինանսական վարձակալության գծով,

դ) ֆինանսական վարձակալության գծով չկրած տոկոսային ծախսեր:

2. Այլ ոչ ընթացիկ պարտավորությունները, այդ թվում՝

ա) հետաձգված եկամուտներ (ակտիվներին վերաբերող դրամաշնորհներ, բացասական գույքի),

բ) ոչ ընթացիկ պարտավորություններ՝ հետաձգված հարկերի գծով:

V. Ընթացիկ պարտավորությունների կազմում ներառվում են՝

1. Ընթացիկ ֆինանսական պարտավորությունները, այդ թվում՝

ա) կարճաժամկետ բանկային վարկեր (ազգային արժույթով և արտարժույթով կարճաժամկետ բանկային վարկեր, ազգային արժույթով և արտարժույթով ժամկետանց կարճաժամկետ բանկային վարկեր),

բ) երկարաժամկետ բանկային վարկերի կարճաժամկետ մաս (ազգային արժույթով և արտարժույթով երկարաժամկետ բանկային վարկերի կարճաժամկետ մաս, ազգային արժույթով և արտարժույթով ժամկետանց երկարաժամկետ բանկային վարկեր),

գ) կարճաժամկետ փոխառություններ (կապակցված և չկապակցված կողմերից),

դ) երկարաժամկետ փոխառությունների կարճաժամկետ մաս (կապակցված կողմերից երկարաժամկետ փոխառությունների կարճաժամկետ մաս, տրված երկարաժամկետ մուրհակների

կարճաժամկետ մաս, տեղաբաշխված երկարաժամկետ պարտատոմսերի կարճաժամկետ մաս, այլ երկարաժամկետ փոխառությունների կարճաժամկետ մաս):

2. Գործառնական և այլ ընթացիկ կրեդիտորական պարտքերը, այդ թվում՝

ա) առևտրային կրեդիտորական պարտքեր չկապակցված կողմերին (երկրի ներսում և արտերկրում վճարվելիք),

բ) առևտրական կրեդիտորական պարտքեր կապակցված կողմերին (դուստր ընկերություններին, միավորված կազմակերպություններին և համատեղ ձեռնարկումներին),

գ) ստացված ընթացիկ կանխավճարներ (երկրի ներսից և արտերկրից),

դ) կարճաժամկետ կրեդիտորական պարտք բյուջեին (շահութահարկի, եկամտահարկի, ավելացված արժեքի հարկի, ակցիզային հարկի, գույքահարկի, հողի հարկի, մաքսատուրքի, հաստատագրված վճարների և այլ պարտադիր վճարների գծով),

ե) կարճաժամկետ կրեդիտորական պարտք պարտադիր սոցիալական ապահովագրության և ապահովության գծով (սոցիալական ապահովագրության վճարների և այլ նպաստների գծով),

զ) կարճաժամկետ կրեդիտորական պարտք արտաբյուջետային վճարումների գծով,

է) պարտավորություններ անձնակազմին՝ աշխատանքի վարձատրության գծով (ավանդագրված աշխատավարձի և աշխատանքի վարձատրության գծով),

ը) պարտավորություններ անձնակազմին՝ այլ գործառնությունների գծով (պարտավորություններ առհաշիվ գումարների և անձնակազմին՝ այլ գործառնությունների գծով),

թ) կարճաժամկետ կրեդիտորական պարտք հիմնադիրներին (մասնակիցներին),

ժ) կարճաժամկետ պարտավորություններ հաշվեգրված տոկոսների գծով (երկարաժամկետ և կարճաժամկետ վարկերի, երկարաժամկետ և կարճաժամկետ փոխառությունների գծով տոկոսներ),

ի) այլ կարճաժամկետ պարտավորություններ (կարճաժամկետ պարտավորություններ գործառնական վարձակալության և ապահովագրության գծով, ֆինանսական վարձակալության գծով եր-

կարաժամկետ պարտավորությունների կարճաժամկետ մաս):

3. Այլ ընթացիկ պարտավորությունները (նպատակային ֆինանսավորում և մուտքեր, հետաձգված ընթացիկ պարտավորություններ հարկերի գծով, գալիք ժամանակաշրջանի ծախսերի և վճարումների պահուստ):

Հաշվապահական հաշվեկշռում իրենց կարևոր տեղն ունեն եկամուտների կազմավորումը և կատարվող ծախսերի ուղղությունները:

Եկամուտների թվին դասվում են՝

1. Գործառնական գործունեությունից եկամուտներ, այդ թվում՝

ա) արտադրանքի, ապրանքների, աշխատանքների, ծառայությունների իրացումից հասույթ (արտադրանքի և ապրանքների վաճառքից, աշխատանքների կատարումից ու ծառայությունների մատուցումից հասույթ),

բ) վաճառված արտադրանքի, ապրանքների հետ վերադարձում և գների իջեցում,

գ) գործառնական այլ եկամուտներ (ընթացիկ այլ ակտիվների վաճառքից, գործառնական վարձակալությունից, տույժերից ու տուգանքներից, դուրս գրված դեբիտորական պարտքերի մարումից, կրեդիտորական պարտքերի դուրս գրումից, նյութական վնասի փոխհատուցումից, պաշարների արժեքի փոփոխությունից, ընթացիկ ֆինանսական ներդրումների և ոչ ընթացիկ ակտիվների արժեզրկման վերագնահատումից եկամուտներ):

2. Ոչ գործառնական գործունեությունից եկամուտներ, այդ թվում՝

ա) հիմնական միջոցների վաճառքից (օտարումից) եկամուտներ,

բ) ֆինանսական ներդրումների վաճառքից (օտարումից) եկամուտներ,

գ) ոչ ընթացիկ այլ ակտիվների վաճառքից (օտարումից) եկամուտներ,

դ) գործունեության ընդհատման հետ կապված ակտիվների վաճառքից (օտարումից) եկամուտներ,

ե) փոխարժեքային տարբերություններից եկամուտ,

զ) անհատույց ստացված ակտիվներից եկամուտ,

է) ֆինանսական ներդրումներից եկամուտներ (շահաբաժին-

ներ, տոկոսներ, ֆինանսական ներդրումներից այլ եկամուտներ),

ը) կապակցված կազմակերպությունների շահույթի բաժնեմաս, թ) ֆինանսական վարձակալությունից եկամուտ:

3. Արտասովոր (աննախադեպ) եկամուտներ (տարերային աղբյուրների, քաղաքական ցնցումների և արտակարգ այլ իրադարձությունների արդյունքում առաջացած կորուստների համար ստացված եկամուտներ):

4. Նախորդ տարիների եկամուտներ, այդ թվում՝ հաշվետու տարում հայտնաբերված՝ նախորդ տարիների գործառնական գործունեությունից եկամուտներ:

Ծախսերի կազմում ներառվում են՝

1. Գործառնական գործունեության ծախսերը, այդ թվում՝

ա) իրացված արտադրանքի, ապրանքների, աշխատանքների, ծառայությունների ինքնարժեքը (վաճառված արտադրանքի և ապրանքների, կատարված աշխատանքների ու մատուցված ծառայությունների ինքնարժեքը),

բ) իրացման (առևտրային) ծախսեր (աշխատանքի դիմաց վճարման ծախսեր, սոցիալական ապահովագրության վճարներ, հիմնական միջոցների մաշվածություն և դրանց նորոգման ու սպասարկման ծախսեր, պահեստում գտնվող արտադրանքի, ապրանքների փաթեթավորման, տեսակավորման և տարայի ծախսեր, արտադրանքի, ապրանքների պահպանության ու դրանց իրացման տրանսպորտային ծախսեր, կոմիսիոն վճարներ, մարկեթինգի, գովազդի և ապահովագրական ծախսեր),

գ) վարչական և ընդհանուր այլ ծախսեր (աշխատանքի դիմաց վճարման ծախսեր, սոցիալական ապահովագրության վճարներ, հիմնական միջոցների մաշվածություն և դրանց նորոգման ու սպասարկման ծախսեր, հիմնական միջոցների գործառնական վարձակալության ծախսեր, ոչ նյութական ակտիվների ամորտիզացիա, գործուղման, ներկայացուցչական, գրասենյակային, կոմունալ, փոստի, հեռահաղորդակցության ու ապահովագրության ծախսեր, աուդիտի ու խորհրդատվական և բանկային ծառայությունների ծախսեր, երաշխիքային սպասարկման և վերանորոգման ծախսեր, առևտրային դեբիտորական պարտքերի կորուստների, չփոխհատուցվող հարկերի գծով ծախսեր),

դ) գործառնական այլ ծախսեր (շարունակվող գործունեության

գծով ընթացիկ այլ ակտիվների վաճառքից ծախսեր, գործառնական վարձակալության տրված հիմնական միջոցների մաշվածություն, տույժերից ու տուգանքներից ծախսեր, դեբիտորական պարտքերի կորուստների և դուրս գրված կրեդիտորական պարտքերի մարման գծով ծախսեր, արժեքների պակասորդներ և փչացումից կորուստներ, պաշարների արժեքի նվազումից ծախս, ընթացիկ ֆինանսական ներդրումների վերազնահատումից ծախս, ոչ ընթացիկ ակտիվների արժեզրկումից կորուստներ և դրանց վերազնահատումից ծախս, հետազոտության և զարգացման ծախսեր, արտադրական ծախսումների սովորական մակարդակը գերազանցող ծախսեր, խոտանված արտադրանքի հետ կապված և ժամանակավորապես շահագործումից հանված հիմնական միջոցների պահպանման ծախսեր, դատական ծախսեր):

2. Ոչ գործառնական գործունեության ծախսերը, այդ թվում՝
 - ա) հիմնական միջոցների վաճառքի (օտարման) ծախսեր,
 - բ) ֆինանսական ներդրումների վաճառքի (օտարման) ծախսեր,
 - գ) ոչ ընթացիկ այլ ակտիվների վաճառքի (օտարման) ծախսեր,
 - դ) գործունեության ընդհատման հետ կապված ակտիվների վաճառքի (օտարման) ծախսեր (հիմնական միջոցների, անավարտ ոչ ընթացիկ նյութական ակտիվների և պաշարների վաճառքի ծախսեր),
 - ե) փոխարժեքային տարբերություններից ծախսեր,
 - զ) վարկերի և փոխառությունների հետ կապված ծախսեր՝ տոկոսների տեսքով,
 - է) կապակցված կազմակերպությունների վնասի բաժնեմասը,
 - ը) ֆինանսական վարձակալության ծախսեր:
3. Արտասովոր (աննախադեպ) ծախսեր (տարերային աղետների, քաղաքական ցնցումների և արտակարգ այլ իրադարձությունների արդյունքում առաջացած կորուստների դիմաց պատճառված վնասներ):
4. Նախորդ տարիների ծախսեր, այդ թվում՝ հաշվետու տարում հայտնաբերված՝ նախորդ տարիների գործառնական գործունեությունից ծախս:
5. Շահութահարկի գծով ծախս:

1.2.2. Ֆինանսական արդյունքների մասին հաշվետվության էությունը

Տնտեսավարող սուբյեկտների «Ֆինանսական արդյունքների մասին հաշվետվությունը» (ձև №2) ներառում է եկամուտների և ծախսումների հետ կապված տվյալները, որոնք ներկայացվում են նախորդ և հաշվետու տարիների (ժամանակաշրջանների) սկզբի դրությամբ (հավելված 2):

Երբ տնտեսավարող սուբյեկտը կազմում է միջանկյալ ժամանակաշրջանի (եռամսյակ, կիսամյակ և ինն ամիս) ֆինանսական հաշվետվություններ, ապա նախորդ և հաշվետու ժամանակաշրջանների տվյալները լրացվում են աճողական կարգով: Հաշվետվության նախավերջին և վերջին սյունակներում լրացվում են համապատասխանաբար նախորդ և հաշվետու միջանկյալ ժամանակաշրջանի տվյալները: Օրինակ՝ եռամսյակային հաշվետվություններ ներկայացնելիս այդ սյունակներում լրացվում են 1-ին եռամսյակի հաշվետվությունում՝ այդ նույն եռամսյակի, կիսամյակի հաշվետվությունում՝ 2-րդ եռամսյակի, ինն ամսվա հաշվետվությունում՝ 3-րդ եռամսյակի, իսկ տարեկան հաշվետվությունում՝ 4-րդ եռամսյակի տվյալները:

Ֆինանսական արդյունքների մասին հաշվետվության ելակետային տվյալների հիման վրա հաշվարկվում են՝

1. Համախառն շահույթը կամ վնասը (տող 030 = տող 010 - տող 020),
2. Արտադրանքի, ապրանքների (աշխատանքների, ծառայությունների) իրացումից շահույթը կամ վնասը (տող 060 = տող 030 - տող 040 - տող 050),
3. Գործառնական գործունեությունից շահույթը կամ վնասը (տող 090 = տող 060 + տող 070 - տող 080),
4. Այլ ոչ գործառնական գործունեությունից շահույթը կամ վնասը (տող 120),
5. Սովորական գործունեությունից շահույթը կամ վնասը (տող 130 = տող 090 - տող 100 ± տող 110 ± տող 120),
6. Արտասովոր դեպքերից շահույթը կամ վնասը (տող 140),
7. Զուտ շահույթը կամ վնասը (մինչև շահութահարկի գծով ծախսի նվազեցումը՝ տող 150 = տող 130 ± տող 140),

8. Ձուտ շահույթը կամ վնասը (հարկումից հետո՝ տող 170 = տող 150 - տող 160):

Վերոնշյալներից համախառն շահույթը կամ վնասը՝ տնտեսավարող սուբյեկտների կողմից թողարկված արտադրանքի, ապրանքների, կատարված աշխատանքների և մատուցված ծառայությունների իրացումից զուտ հասույթի՝ առանց անուղղակի հարկերի (ավելացված արժեքի հարկ և ակցիզային հարկ) և դրանց հետ կապված ծախսերի (ինքնարժեքի) միջև եղած տարբերությունն է: Երբ հասույթի գումարի չափը գերազանցում է ծախսերին, արդյունքում ստացվում է համախառն շահույթ, իսկ հակառակ դեպքում՝ վնաս: Վերջինիս գումարը հաշվետվությունում ցույց է տրվում փակագծերի մեջ:

Արտադրանքի, ապրանքների (աշխատանքների, ծառայությունների) իրացումից շահույթը կամ վնասը՝ համախառն շահույթի (վնասի) և իրացման (առևտրային) ծախսերի, վարչական և ընդհանուր այլ ծախսերի (արտադրական գործընթացի հետ կապ չունեցող) միջև եղած տարբերությունն է:

Գործառնական գործունեությունից շահույթը կամ վնասը՝ արտադրանքի, ապրանքների (աշխատանքների, ծառայությունների) իրացումից շահույթի (վնասի), գործառնական այլ եկամուտների գումարի և գործառնական այլ ծախսերի տարբերությունն է:

Այլ ոչ գործառնական գործունեությունից շահույթը կամ վնասը արդյունք է տարբեր տեսակի գործարքներից ստացվող եկամուտների և պատճառվող ծախսերի միջև եղած տարբերության: Այդ եկամուտներին են վերագրվում՝

- հիմնական միջոցների վաճառքից (օտարումից) եկամուտ,
- ֆինանսական ներդրումների վաճառքից (օտարումից) եկամուտ,
- ոչ ընթացիկ այլ ակտիվների վաճառքից (օտարումից) եկամուտ,
- գործունեության ընդհատման հետ կապված ակտիվների վաճառքից (օտարումից) եկամուտ,
- փոխարժեքային տարբերություններից եկամուտ,
- անհատույց ստացված ակտիվներից եկամուտ,
- ֆինանսական ներդրումներից եկամուտ,
- ֆինանսական վարձակալությունից եկամուտ,

- այլ եկամուտներ:
- Ծախսերին են վերագրվում՝
- հիմնական միջոցների վաճառքի (օտարման) ծախսեր,
- ֆինանսական ներդրումների վաճառքի (օտարման) ծախսեր,
- ոչ ընթացիկ այլ ակտիվների վաճառքի (օտարման) ծախսեր,
- գործունեության ընդհատման հետ կապված ակտիվների վաճառքի (օտարման) ծախսեր,
- փոխարժեքային տարբերություններից ծախսեր,
- այլ ծախսեր:

Սովորական գործունեությունից շահույթը կամ վնասը գործառնական գործունեությունից շահույթի (վնասի), ֆինանսական ծախսերի (ֆինանսական վարձակալության և վարկերի ու փոխառությունների հետ կապված ծախսեր), կապակցված կազմակերպությունների շահույթի (վնասի) և այլ ոչ գործառնական գործունեությունից շահույթի (վնասի) հանրագումարն է:

Ձուտ շահույթը կամ վնասը (մինչև շահութահարկի գծով ծախսերի նվազեցումը) սովորական գործունեությունից շահույթի (վնասի) և արտասովոր դեպքերից շահույթի (վնասի) հանրագումարն է: Վերջինս արտասովոր դեպքերի և իրադարձությունների հետևանքով առաջացած շահույթի կամ պատճառված վնասի գումարն է:

Ձուտ շահույթը կամ վնասը (հարկումից հետո) մինչև շահութահարկի գծով ծախսերի նվազեցումը զուտ շահույթի (վնասի) և շահութահարկի գծով ծախսի տարբերությունն է:

Անհրաժեշտ է նշել, որ «Ֆինանսական արդյունքների մասին հաշվետվության» 180 (մեկ բաժնետոմսին ընկնող շահույթը) և 190 (մեկ բաժնետոմսին ընկնող նոսրացված շահույթը) ծածկագրերով տողերը պարտադիր լրացնում են բաժնետիրական այն ընկերությունները, որոնց բաժնետոմսերն ազատ շրջանառվում են: Իսկ բաժնետիրական այն ընկերությունները, որոնց բաժնետոմսերն ազատ չեն շրջանառվում, կարող են դրանք լրացնել իրենց հայեցողությամբ:

1.3. Ֆինանսական վերլուծության իրականացման նախապայմանները

Տնտեսավարող սուբյեկտների արտադրատնտեսական գործու-

նեության վերջնական արդյունքները հետաքրքրություն են ներկայացնում տարբեր տեսակի մասնագետ վերլուծողների (անալիտիկների), այդ թվում՝ կառավարման անձնակազմի, ֆինանսական մարմինների ներկայացուցիչների, հարկային տեսուչների, բանկային համակարգի հիմնարկների վարկատուների (պարտատերերի) և այլնի համար: Նշված գործունեության արդյունքների գնահատումը որպես կանոն իրականացվում է ֆինանսական վերլուծության շրջանակներում և այդպիսի վերլուծության տեղեկատվության հիմնական աղբյուրը (բազան) տնտեսավարող սուբյեկտների տարեկան (ամբողջական փաթեթով միջանկյալ) ֆինանսական հաշվետվությունների ձևերն են: Դրանք թեև բավականին պարզեցվել ու հստակեցվել են, իսկ ցուցանիշների թվաքանակը՝ կրճատվել և միասնական է դարձել բոլոր տեսակի ձեռնարկությունների, կազմակերպությունների համար, սակայն, մեր կարծիքով, այդ պարզեցումներն այնքան էլ դյուրին չեն վերլուծություն կատարելու համար:

Շուկայական տնտեսավարման պայմաններում ֆինանսական (հաշվապահական) հաշվետվությունների կազմումը Հայաստանի Հանրապետությունում 1992 թ. արդեն մոտեցել է միջազգային չափանիշներին, որին լիարժեք անցնելու համար բազմաբնույթ աշխատանքներ են տարվում (ղասընթացների կազմակերպում, արտերկրների պրակտիկ աշխատանքների ներդրում և այլն): Ֆինանսական հաշվետվությունների, այդ թվում՝ հաշվապահական հաշվեկշռի վերլուծությունն արդյունավետ կատարելու համար յուրաքանչյուր մասնագետ պետք է ունենա հստակ և լիարժեք գիտելիքներ: Մասնագետը պետք է ապահովի հետևյալ պահանջները՝

1. տնտեսագիտական հարցերի իմացություն և դրանցում հրստակ կողմնորոշում: Եթե նա գաղափար չունի տնտեսավարող սուբյեկտների մասնագիտացման, տնտեսական կապերում դրանց գրաված տեղի, արտադրական կարողության և այլ ոլորտների մասին, ապա նրա կողմից հաշվեկշռի վերլուծություն կատարելն անիմաստ է և անարդյունք:

2. Անհրաժեշտ չափով տեղյակ լինի ֆինանսական հաշվետվությունների առանձին հոդվածների միջև եղած փոխադարձ կապերի մասին:

3. Հստակորեն փոխկապակցի իր առջև դրված նպատակներն

ու խնդիրները:

4. Ճիշտ կողմնորոշվի ֆինանսական հաշվետվությունների յուրաքանչյուր հոդվածին համապատասխան գրված թվերի ճշտության մեջ:

5. Պահպանի հաշվարկների կատարման հաջորդականությունը:

6. Քաջատեղյակ լինի տրամաբանական և տեղեկատվական փոխադարձ կապերին:

Ֆինանսական հաշվետվությունների ձևերը ներառում են ինչպես տրամաբանական, այնպես էլ տեղեկատվական փոխադարձ կապեր:

Տրամաբանական փոխկապակցության իմաստն այն է, որ հաշվետվությունների ձևերը, դրանց բաժիններն ու հոդվածները փոխադարձ իրար լրացնում են: Այս առումով անհրաժեշտ է նշել երեք հիմնական սկզբունք.

1. ֆինանսական հաշվետվությունները տրամաբանորեն կազմվելու համար անհրաժեշտ է տալ պարզաբանում տնտեսավարող սուբյեկտների տնտեսական կարողությունների և դրանց արդյունավետ օգտագործման վերաբերյալ: Հաշվետվությունների ձևերը բնորոշում են տնտեսավարող սուբյեկտների ստատիկ (կայուն) ու դինամիկ (շարժուն) վիճակները, և դրանցից որևէ մեկի բացակայությունը հնարավորություն չի տալիս լրիվ պատկերացում կազմել ֆինանսատնտեսական գործունեության վերաբերյալ:

2. Չնայած ֆինանսական ամփոփ հաշվետվությունների հոդվածներն առավել ընդհանրացված բնույթ ունեն, բայց դրանք ավելի մանրամասն տրվում են նշված հաշվետվություններին կից հավելվածների տեսքով ծանոթագրություններում (հիմնական միջոցները, ֆինանսական վարձակալությամբ ստացված հիմնական միջոցները, անավարտ ոչ ընթացիկ նյութական ակտիվները, գուդվիլը, ակտիվ ձանաչված զարգացման ծախսումները, ընթացիկ և ոչ ընթացիկ ֆինանսական պարտավորությունները և այլն):

3. Հաշվետվություններում արտացոլված կարևորագույն ցուցանիշների (իրացումից հասույթ, շահույթ, ինքնարժեք, սեփական կապիտալ, ոչ ընթացիկ ու ընթացիկ պարտավորություններ և այլն) գծով կատարվում են վերլուծություններ՝ դրանց շարժի (դինամիկայի) և ազդող գործոնների հաշվով:

Տրամաբանական կապերը լրացվում են տեղեկատվական ստուգիչ փոխկապակցություններով, որոնք արտահայտվում են ուղղակի և անուղղակի ձևերով: Ուղղակի ստուգիչ փոխկապակցությունը նշանակում է, որ մեկ կամ ավելի ցուցանիշներ միաժամանակ արտացոլվում են մի քանի հաշվետվությունների ձևերում: Անուղղակի ստուգիչ փոխկապակցությունը նշանակում է, որ մի քանի ցուցանիշներ տարբեր հաշվետվությունների ձևերում իրար հետ կապվում են ոչ բարդ թվաբանական հաշվարկներով: Օրինակ՝ հիմնական միջոցները, որոնց հետ կապված գումարները տրված են հաշվապահական հաշվեկշռում (ձև N⁰¹), արդեն դրան կից ծանոթագրություններում (ձև N⁰⁵) տրվում են առանձին տեսակներով, արժեքներով և շարժի փոփոխություններով:

Վերլուծության առումով որոշակի հետաքրքրություն են ներկայացնում հաշվեկշռում և դրան կից ծանոթագրություններում արտացոլված հոդվածների փոխկապակցությունները: Վերջիններիս էությունն ավելի պարզ պատկերացնելու համար համառոտ ներկայացնենք հաշվապահական հաշվեկշիռը (հավելված 1), որը որպես ֆինանսական հաշվետվության ձև բնութագրում է տնտեսավարող սուբյեկտների տնտեսական միջոցները երկու տեսանկյունով՝ ըստ կազմի ու տեղաբաշխման (ակտիվ) և ըստ կազմավորման աղբյուրների ծագման (պասիվ): Այդ իսկ պատճառով էլ ակտիվի և պասիվի հոդվածներում գործում են փոխկապակցություններ, որոնք տնտեսական գործունեության ուղղությունից կախված (սեփականաշնորհում, շուկայական հարաբերություններ և այլն)՝ անընդհատ կարող են որոշակի փոփոխությունների ենթարկվել:

Հաշվապահական հաշվեկշռի առանձին բաժինների և հոդվածների գծով գործող ամենահիմնական փոխկապակցություններից են՝

1. Հաշվեկշռի ակտիվի երկու բաժինների ընդհանուր հանրագումարը՝ Ա (I + II), պետք է հավասար լինի պասիվի երեք բաժինների հանրագումարին՝ Պ (III + IV + V): Այսինքն՝

$$A(I + II) = \Pi(III + IV + V): \quad (1.3.1)$$

Ըստ հավելված 1-ում բերված հաշվեկշռի տվյալների, այն հավասար է (հազ. դրամ)՝

- նախորդ տարվա համար՝
 $106400 + 235561 = 177778 + 45129 + 119054$
 $341961 = 341961$
- հաշվետու տարվա համար՝
 $135416 + 356082 = 254426 + 86049 + 151023$
 $491498 = 491498$

Այստեղից հետևում է, որ տնտեսավարող սուբյեկտը պետք է տնտեսական առկա միջոցներին համապատասխան ունենա դրանց կազմավորման ֆինանսավորման աղբյուրներ:

2. Սեփական միջոցների աղբյուրները կամ սեփական կապիտալը՝ Պ (III), գերազանցում է ակտիվի ոչ ընթացիկ ակտիվներին՝ Ա (I): Այսինքն՝

$$\Pi(III) > A(I): \quad (1.3.2)$$

Ըստ հաշվեկշռի տվյալների (հավելված 1-ի) պարզաբանում կատարենք.

- նախորդ տարվա համար (հազ. դրամ)՝
 $177778 > 106400$
- հաշվետու տարվա համար (հազ. դրամ)՝
 $254426 > 135416$

Ակնհայտ է, որ երկու տարվա համար էլ պայմանը նույնն է:

Հետևություն. տնտեսավարող սուբյեկտն իր տրամադրության տակ պետք է ունենա այնքան սեփական կապիտալ, որպեսզի դրա մեծ մասն օգտագործի ոչ ընթացիկ ակտիվների (հիմնական միջոցների, երկարաժամկետ ֆինանսական ներդրումների և այլն) ձեռքբերման կամ դրանց գծով կատարված ծախսածածկման համար, իսկ մյուս մասը՝ ընթացիկ ակտիվների (նյութերի, ապրանքների, վառելիքի և այլն) ձեռքբերման կամ ծախսածածկման համար:

3. Ընթացիկ ակտիվների (շրջանառու միջոցների) հանրագումարը (պաշարները, դեբիտորական պարտքերը, դրամական միջոցները և այլն)՝ Ա (II), գերազանցելու է փոխառու կապիտալ համարվող ոչ ընթացիկ և ընթացիկ պարտավորությունների (երկարաժամկետ և կարճաժամկետ բանկային վարկեր ու փոխառություններ, կրեդիտորական պարտքեր և այլն) հանրագումարին՝ Պ (II + III): Այսինքն՝

$$A(II) > \Pi(II + III): \quad (1.3.3)$$

Ըստ հավելված 1-ում բերված հաշվեկշռի տվյալների, այդ պայմանը կլինի (հազ. դրամ).

- նախորդ տարվա համար՝

$$235561 - (45129 + 119054) = 0$$

$$235561 - 164183 = 0$$

$$235561 > 164183$$

- հաշվետու տարվա համար՝

$$356561 - (86049 + 151023) = 0$$

$$356561 - 237072 = 0$$

$$265561 > 237072$$

Սա նշանակում է, որ նորմալ գործող տնտեսավարող սուբյեկտը պետք է իր տրամադրության տակ ունենա այնքան ընթացիկ ակտիվներ, որոնց հաշվին ոչ միայն ժամանակին վճարի փոխառու կապիտալի գումարները, այլ նաև կարողանա լրացուցիչ ձեռք բերել նոր ընթացիկ ակտիվներ՝ ընդլայնված վերատադրության գործընթացը կարգավորելու համար:

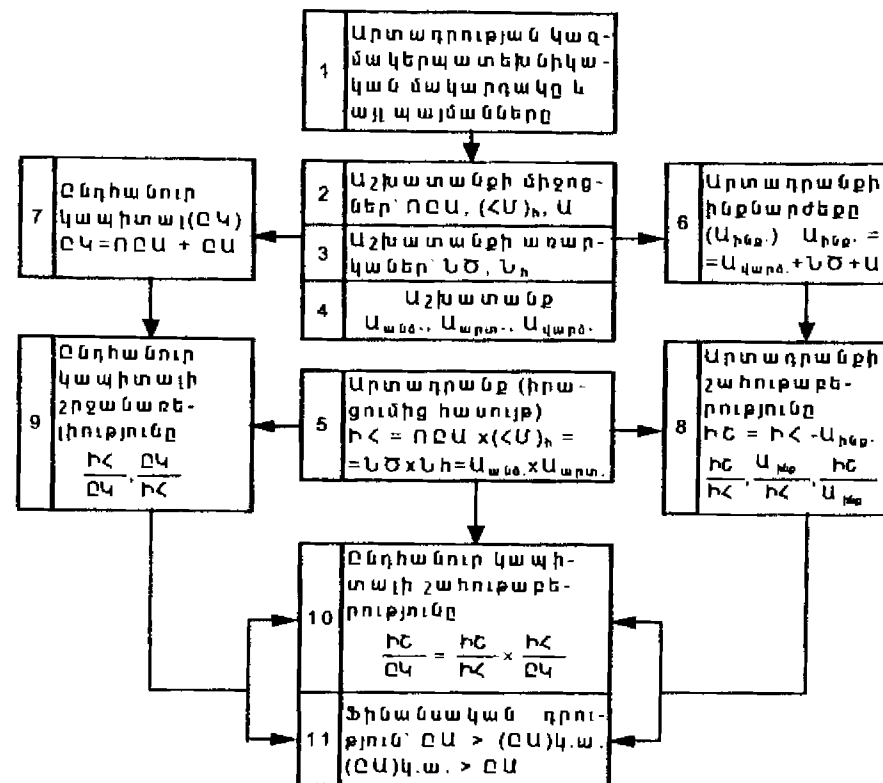
1.4. Ֆինանսական ցուցանիշների ձևավորման համակարգը և դրանց օգտագործումը ֆինանսական վերլուծությունում

Տնտեսավարող սուբյեկտների գործունեության պլանավորման, կառավարման և գնահատման կարևորագույն միջոցները ֆինանսատնտեսական ցուցանիշներն են: Վերջիններիս համակարգը ձևավորվում է՝ ելնելով տվյալ տնտեսավարող սուբյեկտի արտադրական գործունեության ուղղվածությունից և կազմակերպատեսիսական բնույթից: Իսկ թե ինչ տեսքով է ձևավորվում տնտեսավարող սուբյեկտի տնտեսական գործունեությունը բնութագրող ցուցանիշների համակարգը՝ շուկայական հարաբերությունների պայմաններում, ներկայացնենք ստորև.

Ձեռագատկերում բերված տառային նշանակումների իմաստներն են՝

ՈԸԱ - ոչ ընթացիկ ակտիվներ (հիմնական միջոցներ և այլ ներդրումներ),

¹ Шеремет А.Д., Негашев Е.В. Методика финансового анализа (учебное пособие). М., 1999, с. 15.

ՁԺ. 1.4.1. Տնտեսավարող սուբյեկտի տնտեսական գործունեությունը բնութագրող ցուցանիշների ձևավորումը շուկայական պայմաններում

h< - արտադրանք (իրացումից հասույթ),

<U>h - հիմնական միջոցների հատույց $\left(\frac{h<}{\langle U \rangle (\text{ՈԸԱ})} \right)$,

Ա - ամորտիզացիա,

ՆԾ - նյութական ծախսեր,

Նh - նյութահատույց $\left(\frac{h<}{\text{ՆԾ}} \right)$,

Աանդ. - արտադրական անձնակազմ,

Ավարդ. - անձնակազմի աշխատանքի վարձատրություն,

$U_{արտ.} - \text{աշխատանքի արտադրողականություն} \left(\frac{h\angle}{U_{անձ}} \right),$

$U_{ինք.} - \text{արտադրանքի ինքնարժեք},$

$h\angle - \text{իրացումից շահույթ},$

$U_{Ա.} - \text{ընթացիկ ակտիվներ (շրջանառու միջոցներ)},$

$(U_{Ա.})_{կ.ա.} - \text{ընթացիկ ակտիվների կազմավորման աղբյուրներ:}$

Գծապատկերը բաղկացած է 11 խումբ ֆինանսական ցուցանիշներից, որոնց հիմքում հիմնականում ընկած է արտադրության կազմակերպական և նյութատեխնիկական հագեցվածության մակարդակը, այդ թվում՝ արտադրվող արտադրանքի և օգտագործվող տեխնիկայի որակը, տեխնոլոգիական գործընթացների առաջադիմական կամ ժամանակակից լինելը, աշխատանքի տեխնիկական զինվածությունը, արտադրության ռիթմիկությունն ու արտադրական փուլի (ցիկլի) տևողությունը, արտադրության կազմակերպման ու կառավարման մակարդակը և այլն:

Անհրաժեշտ է նշել, որ ֆինանսական ցուցանիշների մակարդակի վրա նշանակալի ազդեցություն են ունենում բնական պայմանները, հատկապես գյուղատնտեսության և արդյունահանող արդյունաբերության ոլորտում:

Ֆինանսական ցուցանիշները բնորոշում են ոչ միայն արտադրության տեխնիկական, կազմակերպական և բնական պայմանները, այլ նաև աշխատանքային կոլեկտիվի սոցիալական կենսապայմանները, տնտեսավարող սուբյեկտի ֆինանսատնտեսական պայմանները՝ կապված ապրանքանյութական արժեքների առք ու վաճառքի հետ: Վերը նշվածներն առաջին հերթին պայմանավորված են արտադրական ռեսուրսների (աշխատանքի միջոցներ, աշխատանքի առարկաներ, կենդանի աշխատանք) օգտագործման աստիճանով: Արտադրական ռեսուրսների օգտագործման ինտենսիվությունը դրսևորվում է այնպիսի ընդհանրացնող հարաբերական ցուցանիշներով, ինչպիսիք են՝ հիմնական արտադրական միջոցների հատույցը, նյութահատույցը, աշխատանքի արտադրողականությունը:

Արտադրական ռեսուրսների օգտագործման արդյունավետությունն իր հերթին բնորոշվում է երեք խումբ ցուցանիշներով, այդ թվում՝

1. արտադրվող և իրացվող արտադրանքի որակը և ծավալը

(իրացումից հասույթ),

2. արտադրության գործընթացում օգտագործված նյութական և աշխատանքային ծախսումները կամ այլ կերպ՝ արտադրանքի ինքնարժեքը,

3. ոչ ընթացիկ ակտիվների (հիմնական միջոցների) և ընթացիկ ակտիվների (շրջանառու միջոցների) կազմավորման համար օգտագործված սեփական և փոխառու կապիտալները կամ ընդհանուր կապիտալը:

Արտադրանքի ծավալի (իրացումից հասույթի) և ինքնարժեքի ցուցանիշների համադրման հիման վրա բնորոշվում են շահույթի և արտադրանքի շահութաբերության, ինչպես նաև արտադրանքի միավորի վրա կատարված ծախսումների մեծությունները: Իսկ արտադրանքի ծավալի (հասույթի) և արտադրության գործընթացում օգտագործված ընդհանուր կապիտալի (հիմնական միջոցների, այլ ոչ ընթացիկ ակտիվների, ընթացիկ ակտիվների) կամ սեփական ու փոխառու կապիտալների գումարի համադրմամբ որոշվում են ընդհանուր կապիտալի շրջանառելիության գործակիցները, այսինքն՝ ներդրված կապիտալի միավորի հաշվով արտադրված արտադրանքի ծավալը կամ իրացումից հասույթի չափը և հակառակը՝ արտադրանքի (իրացումից հասույթի) միավորի հաշվով օգտագործված կապիտալի գումարի չափը:

Հաշվարկային նշված ցուցանիշներից բացի իր առանձնահատուկ տեղն է զբաղեցնում տնտեսավարող սուբյեկտի ողջ գործունեությունը բնութագրող շահութաբերության այն մակարդակը, որի հաշվարկման ընթացքում համարիչում կարող է արտացոլվել ոչ միայն արտադրանքի, ապրանքների (աշխատանքների, ծառայությունների) իրացումից հասույթի, այլ նաև ֆինանսական արդյունքներից յուրաքանչյուրը (համախառն շահույթը, իրացումից շահույթը, զուտ շահույթը մինչև հարկումը և հարկումից հետո):

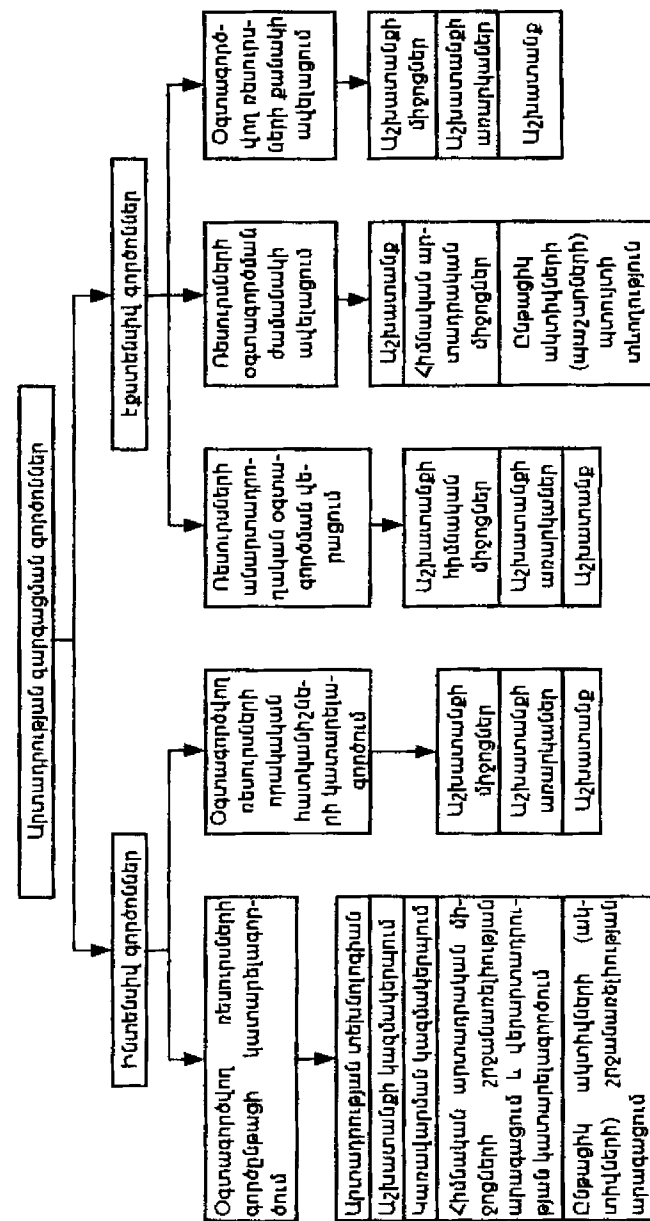
Տնտեսավարող սուբյեկտի ֆինանսական դրությունը և վճարունակությունը կախված է հաշվապահական հաշվեկշռում ներառված տնտեսական միջոցների (ակտիվ) և դրանց կազմավորման աղբյուրների (պասիվ) առանձին բաժինների գումարների բացարձակ և հարաբերական համադրումների արդյունքներից: Տնտեսավարող սուբյեկտի համար հաշվարկվող ֆինանսատնտեսական բոլոր ցուցանիշները փոխկապակցված են, և դրանցից յուրաքան-

հուստները (ռեգերվները), որոնք հետագայում նպաստելու են արտադրության արդյունավետության բարձրացմանը: Ղրանում հատկապես իր ուրույն տեղն է զբաղեցնում տնտեսամաթեմատիկական մոդելավորումը, որն իրականացվում է հաջորդական փուլերով՝

- առանձնացվում են առանձին կամ խումբ ազդող գործոններ,
- ուսումնասիրվում և գնահատվում են դրանցից յուրաքանչյուրի դրական կամ բացասական ազդեցության կողմերը՝ վիճակագրական մեթոդներով,
- կատարվում է ըստ արդյունքային ցուցանիշի գործոնային վերլուծություն՝ մաթեմատիկական ծրագրավորման կամ բազմագործոն-կոռելյացիոն մեթոդներով:

Անհրաժեշտ է նշել, որ տնտեսավարող սուբյեկտի գործունեության ուղղվածությունից և տնտեսական միջոցների կազմավորման աղբյուրների տեսանկյունից տարբերվում են արտաքին և ներարտադրական պահուստները: Արտաքին պահուստները համապետական, ճյուղային և տարածքային (մարզային, համայնքային) պահուստներն են: Այդպիսի օրինակ կարող են ծառայել դրանց կողմից տրամադրվող այն կապիտալ ներդրումները, որոնք, ներդրվելով տնտեսավարող սուբյեկտներում, կարող են ապահովել տնտեսական բարձր արդյունավետություն և գիտատեխնիկական առաջընթացի արագ տեմպեր:

Չնայած արտաքին պահուստների օգտագործման կարևորությանը, տնտեսավարող սուբյեկտների համար էլ ավելի մեծ նշանակություն ունեն ներարտադրական պահուստները՝ կապված արտադրական և ֆինանսական ռեսուրսների հետ: Ղրանց օգտագործումը կարող է իրականացվել երկու ուղիով՝ էքստենսիվ և ինտենսիվ: Էքստենսիվ ուղու դեպքում արտադրության գործընթացում ներառվում են լրացուցիչ արտադրական և ֆինանսական ռեսուրսներ, ինտենսիվ ուղու դեպքում անհրաժեշտ է, որպեսզի եղած ռեսուրսներն օգտագործվեն նպատակային ու արդյունավետ, այսինքն՝ սպասվելիք ֆինանսական արդյունքներն ունենան ավելի արագ աճման տեմպեր, քան կատարվող ծախսերը: Ինտենսիվ զարգացման հիմնական նախապայմանը գիտատեխնիկական առաջընթացի ապահովումն է: Ասվածն ավելի պարզ պատկերացնելու համար՝ ներկայացնենք գծապատկերով (1.4.3):

Գծ. 1.4.3. Տնտեսավարող սուբյեկտի արտադրության ինտենսիվ և էքստենսիվ զարգացման գործոնների դասակարգումը

Յուրաքանչյուր տնտեսավարող սուբյեկտ ինքն է որոշում, թե տվյալ իրավիճակում ինչ ձանապարհով և ինչպես պետք է կարգավորի իր տնտեսական գործունեությունը: Ղրան հասնելու համար կազմվում են կազմակերպատեխնիկական և ֆինանսական միջոցառումների պլաններ՝ եղած կամ դրսից ներգրավվող ռեսուրսները արդյունավետ օգտագործելու նպատակով: Այսինքն՝ տնտեսավարող սուբյեկտը պետք է կարողանա կազմակերպել ֆինանսատնտեսական այնպիսի վերլուծական աշխատանքներ, որպեսզի կարճատև ժամանակահատվածում բարելավի իր ֆինանսական դրությունը:

Գլուխ 2

Տնտեսավարող սուբյեկտների ֆինանսական դրության ընդհանուր գնահատումը

2.1. Հաշվապահական հաշվեկշռի վերլուծությունը

Բոլոր տեսակի տնտեսավարող սուբյեկտների ֆինանսական հաշվետվություններից հաշվապահական հաշվեկշիռն այն կարևորագույն ամփոփ փաստաթուղթն է, որը հնարավորություն է տալիս գնահատելու հաշվետու ժամանակաշրջանում դրանց ֆինանսատնտեսական գործունեությունը: Հաշվապահական հաշվեկշռի հանրագումարն է, որ արտահայտում է տվյալ տնտեսավարող սուբյեկտի ենթակայության տակ գտնվող տնտեսական միջոցների և դրանց կազմավորման աղբյուրների արժեքը:

Տնտեսավարող սուբյեկտների ֆինանսական դրությունը վերլուծելիս անհրաժեշտ է իրարից տարբերել երկու տեսակի հաշվապահական հաշվեկշիռ.

1. ոչ մաքուր (բրուտո) – հաշվապահական հաշվեկշիռ, որտեղ առանձին հոդվածներով արտահայտվում են հիմնական միջոցների, ոչ նյութական ակտիվների, փոքրարժեք և արագամաշ առարկաների հաշվեկշռային, մաշվածության և մնացորդային արժեքները, հաշվետու և նախորդ ժամանակաշրջանների շահույթն ու վնասը,

2. մաքուր (նետո) – հաշվապահական հաշվեկշիռ, որտեղ վերը նշված հոդվածներից միայն հաշվեկշռային արժեքներն են գրանցվում, ինչպես նաև՝ հաշվետու ժամանակաշրջանի կուտակված (չբաշխված) շահույթը կամ վնասը, իսկ, օրինակ, մաշվածության գումարները արտացոլվում են այդ հաշվեկշռին կից ծանոթագրություններում:

Հաշվապահական հաշվեկշիռների այս անվանումները¹ դեռևս 20-րդ դարի սկզբներին առանձնացրել է գերմանացի տեսաբան-գիտնական Է.Շմալենբախը, ապա ռուս նշանավոր տեսաբան-հաշվապահ Ն.Ա. Բլատովը: Նրանց կարծիքով, վերոհիշյալ հաս-

¹ Ковалев В.В., Патров В.В. Как читать баланс. М., 1998, с. 184.

կացություններն ունեն ոչ թե բացարձակ, այլ հարաբերական նշանակություն: Չնայած տարբեր երկրներում գործնականում դրանք երկուսն էլ օգտագործվում են հաշվեկշռի առկա հոդվածների էությունից կախված, բայց հարցն անընդհատ քննարկվել է, և համապատասխան մասնագետներ եկել են այն հետևության, որ ամենաճիշտը մաքուր հաշվեկշռի օգտագործումն է: Հայաստանի Հանրապետությունում ևս 1998 թվականից գործում է հաշվապահական հաշվառման չափանիշներին համապատասխան մաքուր հաշվեկշիռ¹: Հատկապես այդ հաշվեկշռի հիման վրա է տնտեսավարող սուբյեկտի կողմից կազմվում համախմբված (խտացված) հաշվեկշիռ, որն իրականացվում է տնտեսական բովանդակությամբ միանման (համասեռ) հոդվածները միավորելով առանձին խմբերում: Այսինքն՝ դրանով կրճատվում է հաշվեկշռի հոդվածների թիվը, մեծանում է նրա հասկանալի լինելը, իսկ վերլուծությունը կատարվում է ավելի պարզ: Այսպիսի հաշվեկշիռը հնարավորություն է տալիս համեմատելի դարձնել հայրենական և արտերկրների տնտեսավարող սուբյեկտների հաշվապահական հաշվեկշիռները:

Տնտեսավարող սուբյեկտի ֆինանսական դրության ընդհանուր գնահատման համար անհրաժեշտ է նախ ուշադրություն դարձնել այդ համախմբված հաշվեկշռում ընդհանուր ձևով հանդես եկած այն հոդվածների վրա, որոնց ներսում ներառված են այնպիսի ենթահոդվածներ, որոնք իրենց էությամբ վճռորոշ են ֆինանսատնտեսական վիճակի բնորոշման համար: Այդպիսի հոդվածները պայմանականորեն կարելի է բաժանել երկու խմբի, որոնք՝

1. բնորոշում են հաշվետու ժամանակաշրջանում տնտեսավարող սուբյեկտների անբավարար աշխատանքների հետևանքով առաջացած ֆինանսական վատթարագույն վիճակը,

2. բնորոշում են տնտեսավարող սուբյեկտի աշխատանքներում տեղ գտած որոշակի թերությունները կամ բացթողումները, որոնք կարելի է բացահայտել վերլուծական (անալիտիկ) հաշվառման տվյալներով:

¹ «Հաշվապահական հաշվառման համակարգի բարեփոխումների մասին» ՀՀ կառավարության թիվ 740 որոշում, 26 նոյեմբեր, 1998 թ. (ՀՀ գերատեսչական նորմատիվ ակտերի տեղեկագիր, № 13, 1999, էջ 3):

Առաջին խմբին վերագրվում են պատճառված վնասները, ժամանակին չմարված վարկերն ու փոխառությունները: Այսպես, վնասները, որոնք որոշվում են տնտեսավարող սուբյեկտների եկամուտների և ծախսերի գումարների տարբերությամբ, իրենց արտացոլումն են գտնում «Ֆինանսական արդյունքների մասին հաշվետվությունում» (հավելված 2): Պարզելու համար՝ տնտեսավարող սուբյեկտը շահույթով է աշխատել, թե վնասով, կատարվում է մանրամասն վերլուծություն՝ հաշվապահական հաշվառման տվյալներով: Այսպես, ընթացիկ պարտավորություններում ընդգրկված «Առևտրական կրեդիտորական պարտքեր» հոդվածը ներառում է հաշվարկային փաստաթղթերով ժամանակին չվճարված մատակարարների պարտքը, որը վկայում է տնտեսավարող սուբյեկտի ֆինանսական ծանր վիճակում գտնվելու փաստը: Նման ձևով գնահատվում են նաև ժամանակին չվճարված կարճաժամկետ և երկարաժամկետ բանկային վարկերն ու փոխառությունները, որոնք նույնպես բնորոշում են տնտեսավարող սուբյեկտների ֆինանսական ծանր վիճակը:

Երկրորդ խմբին են վերաբերվում այն հոդվածները, որոնք անմիջականորեն արտահայտված են հաշվեկշռում, բայց հանդես են գալիս թաքնված (ոչ բացահայտ) տեսքով: Դրանց են վերագրվում, օրինակ, «Առևտրական դեբիտորական պարտքեր» հոդվածում տնտեսավարող սուբյեկտի արտադրանքի, ապրանքների (աշխատանքների, ծառայությունների) գծով կատարված հաշվարկները, որոնք կարող են արտահայտել ժամկետանց դեբիտորական պարտքերը (օրինակ, հաշվարկային փաստաթղթերով հանձնվել են աշխատանքներ և բարձվել ապրանքներ, բայց դրանք դեռևս չեն ձևակերպվել սպասարկող բանկում, այսինքն՝ գանձում տեղի չի ունեցել, որի պատճառով էլ անցել է վճարման ժամկետը):

Համախմբված հաշվապահական հաշվեկշիռը կարելի է կազմել տարբեր եղանակներով՝ ելնելով դրանում ներառված բաժինների առանձնահատկություններից: Ներկայացնենք դրանցից ամենատարածվածներից մեկը (աղյուսակ 2.1)¹՝ հիմք ընդունելով տնտեսավարող սուբյեկտի համար ըստ առանձին հոդվածների կազմված հաշվապահական հաշվեկշիռը (հավելված 1):

Աղյուսակ 2.1
Համախմբված հաշվապահական հաշվեկշիռ

Հազ. դրամ

Ակտիվ	Նախորդ տարի	Հաշվետու տարի	Պասիվ	Նախորդ տարի	Հաշվետու տարի
1.ոչ ընթացիկ ակտիվներ			3.սեփական կապիտալ		
1.1.ոչ ընթացիկ նյութական ակտիվներ	94572	117814	3.1.կանոնադրական կապիտալ	155000	155000
1.2.ոչ նյութական ակտիվներ	76	94	3.2.լրացուցիչ կապիտալ	—	—
1.3.ոչ ընթացիկ ֆինանսական ակտիվներ	10752	15508	3.3.վերազնահատումից տարբերություններ	—	—
1.4.այլ ոչ ընթացիկ ակտիվներ	1000	2000	3.4.կուտակված շահույթ	20130	86048
			3.5.պահուստներ	2648	13178
			3.6.կանխավճարներ շահաբաժինների գծով		
ընդամենը ըստ 1-ին բաժնի	106400	135416	ընդամենը ըստ 3-րդ բաժնի	177778	254426
2.ընթացիկ ակտիվներ			4.ոչ ընթացիկ պարտավորություններ		
2.1.պաշարներ	26665	329758	4.1.ոչ ընթացիկ ֆինանսական պարտավորություններ	45129	86049
2.2.գործառնական և այլ ընթացիկ դեբիտորական պարտքեր	203895	21154	4.2.այլ ոչ ընթացիկ պարտավորություններ	—	—
2.3.ընթացիկ ֆինանսական ներդրումներ	—	—	ընդամենը ըստ 4-րդ բաժնի	45129	86049
2.4.դրամական միջոցներ	4838	3047	5.ընթացիկ պարտավորություններ		
2.5.այլ ընթացիկ ակտիվներ	163	2123	5.1.ընթացիկ ֆինանսական պարտավորություններ	23316	24721
ընդամենը ըստ 2-րդ բաժնի	235561	356082	5.2.գործառնական և այլ ընթացիկ կրեդիտորական պարտքեր	79162	101177
			5.3.այլ ընթացիկ պարտավորություններ	16576	25125
			ընդամենը ըստ 5-րդ բաժնի	119054	151023
հաշվեկշիռ (1+2)	341961	491498	հաշվեկշիռ (3+4+5)	341961	491498

Աղյուսակի տվյալներից պարզվում է, որ ուսումնասիրվող տնտեսավարող սուբյեկտը հաշվետու տարվա վերջի դրությամբ ունեցել է 86 մլն 48 հազ. դրամ կուտակված (չբաշխված) շահույթ՝ նախորդ տարվա վերջի 20 մլն 130 հազ. դրամի փոխարեն: Այսինքն՝ հաշվետու տարում տնտեսավարող սուբյեկտը գտնվել է ֆինանսապես ավելի լավ վիճակում: Բացի այդ, հաշվետու տարվա վերջի դրությամբ հաշվեկշիռի 2-րդ բաժնի գործառնական և այլ ընթացիկ դեբիտորական պարտքերը նախորդ տարվա նկատմամբ ունեցել են նվազման միտում 182741 հազ. դրամով (29154 - 203895): Պա տվյալ տնտեսավարող սուբյեկտի համար դրական երևույթ է, քանի որ այդ գումարները, հիմնականում գտնվելով նրա տրամադրության տակ, ստեղծում են տնտեսական նոր արդյունքներ: Կարևոր է նաև հաշվեկշիռի ընդհանուր արժեքի համեմատությունը հաշվետու ժամանակաշրջանի (տարվա) վերջի և սկզբի դրությամբ: Դրանով կարող ենք գաղափար կազմել տնտեսական միջոցների և դրանց կազմավորման աղբյուրների ավելացման կամ նվազեցման մասին: Եթե տնտեսական միջոցներն ավելացել են, կնշանակի, որ տվյալ տնտեսավարող սուբյեկտն արդեն ապահովված է արտադրական իզոբյուրներով (հիմնական միջոցներ, տեղակայման սարքավորումներ, ոչ նյութական ակտիվներ և այլ ոչ ընթացիկ ակտիվներ), ինչպես նաև ընթացիկ ակտիվներով, ուստի դրանց համապատասխան էլ կավելանա սեփական կապիտալի մեծությունը: Այստեղից հետևում է, որ տնտեսավարող սուբյեկտը տվյալ իրավիճակում տնտեսապես գնահատվում է դրականորեն: Հաշվեկշիռի ակտիվի (ընդհանուր կապիտալի) արժեքի նվազումը, ընդհակառակը, տնտեսավարող սուբյեկտի համար բացասական արդյունք է համարվում, քանի որ նրա կողմից իրականացվող արտադրատնտեսական գործունեությունը կրճատվում է (ընկնում է արտադրված արտադրանքի նկատմամբ պահանջարկը, սահմանված չափով պակասում է արտադրական պաշարների քանակը՝ լիարժեք արտադրական գործունեություն իրականացնելու համար, ավելանում է կրեդիտորական պարտքերի գումարի չափը և այլն):

Նպատակահարմար է նաև տվյալ տնտեսավարող սուբյեկտի հաշվետու ժամանակաշրջանում կազմած համախմբված հաշվեկշիռի տվյալները համեմատել նախորդ մի քանի տարիների և

համանման այլ տնտեսավարող սուբյեկտների հաշվեկշիռների հետ: Դա կօգնի պարզել տվյալ տնտեսավարող սուբյեկտի գործունեության դրական և բացասական կողմերը, դրանից անել համապատասխան հետևություններ կամ եզրահանգումներ:

Տնտեսավարող սուբյեկտների ֆինանսական դրության դինամիկայի գնահատման համար անհրաժեշտ է համադրել հաշվեկշռի հանրագումարի փոփոխությունը տնտեսական գործունեության ֆինանսական արդյունքների (արտադրանքի, ապրանքների, աշխատանքների, ծառայությունների իրացումից զուտ հասույթը, համախառն շահույթը, իրացումից շահույթը, հիմնական գործունեությունից շահույթը, զուտ շահույթը) փոփոխությունների հետ: Դրա համար հաշվարկենք հաշվեկշռի ընդհանուր արժեքի (կապիտալի) և իրացումից զուտ հասույթի աճի գործակիցները:

Հաշվեկշռի ընդհանուր արժեքի աճի գործակիցը՝ $Q_{\text{ՀԱԱ}}$, որոշվում է հետևյալ բանաձևով՝

$$Q_{\text{ՀԱԱ}} = \frac{\overline{Z_1} - \overline{Z_0}}{\overline{Z_0}}, \quad (2.1)$$

որտեղ՝ $\overline{Z_1}$ և $\overline{Z_0}$ - ն հաշվետու և նախորդ ժամանակաշրջաններում հաշվեկշռի ընդհանուր արժեքի միջին մեծություններն են, որոնք ուսումնասիրվող տնտեսության համար համապատասխանաբար կազմել են 416730 և 319055 հազ. դրամ:

Տեղադրելով այդ տվյալները (2.1) բանաձևի մեջ կստանանք՝

$$Q_{\text{ՀԱԱ}} = \frac{416730 - 319055}{319055} = 0,306 \text{ կամ } 30,6 \%$$

Արտադրանքի, ապրանքների (աշխատանքների, ծառայությունների) իրացումից զուտ հասույթի աճի գործակիցը՝ $Q_{\text{ԻԱՀԱ}}$, որոշվում է հետևյալ բանաձևով՝

$$Q_{\text{ԻԱՀԱ}} = \frac{(\text{ԻԱՀ})_1 - (\text{ԻԱՀ})_0}{(\text{ԻԱՀ})_0}, \quad (2.2)$$

որտեղ՝ $(\text{ԻԱՀ})_1$ և $(\text{ԻԱՀ})_0$ - ն հաշվետու և նախորդ ժամանակաշրջաններում իրացումից զուտ հասույթի գումարներն են:

«Ֆինանսական արդյունքների մասին հաշվետվությունից» (հավելված 2) տեղադրելով տվյալները, կստանանք՝

$$Q_{\text{ԻԱՀԱ}} = \frac{794709 - 517481}{517481} = 0,536 \text{ կամ } 53,6\%:$$

Հաշվարկներից պարզվում է, որ նախորդ տարվա համեմատ հաշվետու տարում հաշվեկշռի ընդհանուր արժեքը 23%-ով ավելի արագ է աճել, քան իրացումից զուտ հասույթը (53,6 – 30,6):

Նման ձևով կարող ենք հաշվարկել նաև համախառն շահույթի, իրացումից շահույթի և զուտ շահույթի աճի գործակիցներն ու համեմատել հաշվեկշռի ընդհանուր արժեքի աճի գործակիցի հետ:

Տնտեսավարող սուբյեկտների ֆինանսական դրության գնահատման վերլուծության փորձը ցույց է տալիս, որ եթե իրացումից զուտ հասույթի (իրացումից շահույթի, համախառն շահույթի, հիմնական գործունեության շահույթի, զուտ շահույթի) աճի տեմպերը հաշվեկշռի ընդհանուր արժեքի համեմատ ավելի դանդաղ են ընթանում (ինչպես բերված օրինակի դեպքում է), նշանակում է տնտեսավարող սուբյեկտի տրամադրության տակ գտնվող տրնտեսական միջոցներն արդյունավետ չեն օգտագործվում: Հակառակ դեպքում, կնշանակի, որ այդ միջոցներն արդյունավետ են օգտագործվում, և որ այդ տնտեսական միջոցի մեկ միավորին ավելի շատ իրացումից զուտ հասույթ (շահույթ) է ընկնում:

Քանի որ հաշվեկշռի ընդհանուր արժեքը դրանում ներառված տարբեր հոդվածներին համապատասխանող արժեքների արդյունք է, ուստի կարևոր է այդ համախմբված հաշվեկշիռը վերլուծել ըստ առանձին հոդվածների: Դա իրականացվում է հորիզոնական (ըստ դինամիկայի) և ուղղահայաց (ըստ կառուցվածքի) վերլուծությունների օգնությամբ:

2.2. Հաշվապահական հաշվեկշռի հորիզոնական և ուղղահայաց վերլուծությունները

Ինչպես ասվեց, տնտեսավարող սուբյեկտների տրամադրության տակ գտնվող տնտեսական միջոցների և դրանց կազմավորման աղբյուրների դինամիկայի հաշվարկն ու վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս կատարելու ամենաընդհանուր հետևություններ դրանց ֆինանսատնտեսական դրության մասին: Դրա համար կազմվում են հատուկ աղյուսակներ, որոնց հիման վրա կատարվում են հաշվեկշռի հորիզոնական և ուղղահայաց

Հաշվեկշռի հորիզոնական վերլուծությունը

Ցուցանիշների անվանումը	Նախորդ տարի		Հաշվետու տարի	
	հազ. դրամ	%	հազ. դրամ	%
Ակտիվ				
1. ոչ ընթացիկ ակտիվներ				
1.1. ոչ ընթացիկ նյութական ակտիվներ	94572	100,0	117814	124,6
1.2. ոչ նյութական ակտիվներ	76	100,0	94	123,7
1.3. ոչ նյութական ֆինանսական ակտիվներ	10752	100,0	15508	144,2
1.4. այլ ոչ ընթացիկ ակտիվներ	1000	100,0	2000	200,0
ընդամենը ըստ 1-ին բաժնի	106400	100,0	135416	127,3
2. ընթացիկ ակտիվներ				
2.1. պաշարներ	26665	100,0	329758	X12,4
2.2. գործառնական և այլ ընթացիկ դեբիտորական պարտքեր	203895	100,0	21154	10,4
2.3. ընթացիկ ֆինանսական ներդրումներ	-			
2.4. դրամական միջոցներ	4838	100,0	3047	63,0
2.5. այլ ընթացիկ ակտիվներ	163	100,0	2123	X13,0
ընդամենը ըստ 2-րդ բաժնի	235561	100,0	356082	151,2
հաշվեկշիռ	341961	100,0	491498	143,7
Պասիվ				
3. սեփական կապիտալ				
3.1. կանոնադրական կապիտալ	155000	100,0	155000	100,0
3.2. լրացուցիչ կապիտալ	-	-	-	-
3.3. վերագնահատումից տարբերություններ	-		-	
3.4. կուտակված շահույթ	20130	100,0	86048	427,5
3.5. կանխավճարներ շահաբաժինների գծով				
3.6. պահուստներ	2648	100,0	13178	497,7
ընդամենը ըստ 3-րդ բաժնի	177778	100,0	254426	143,1
4. ոչ ընթացիկ պարտավորություններ				
4.1. ոչ ընթացիկ ֆինանսական պարտավորություններ	45129	100,0	86049	190,7
4.2. այլ ոչ ընթացիկ պարտավորություններ	-		-	
ընդամենը ըստ 4-րդ բաժնի	45129	100,0	86049	190,7
5. ընթացիկ պարտավորություններ				
5.1. ընթացիկ ֆինանսական պարտավորություններ	23316	100,0	24721	106,0
5.2. գործառնական և այլ ընթացիկ կրեդիտորական պարտքեր	79162	100,0	101177	127,8
5.3. այլ ընթացիկ պարտավորություններ	16576	100,0	25125	151,6
ընդամենը ըստ 5-րդ բաժնի	119054	100,0	151023	126,9
հաշվեկշիռ	341961	100,0	491498	143,7

վերլուծություններ¹: Այսպես, հորիզոնական վերլուծությունն իրականացվում է մեկ կամ մի քանի աղյուսակներ կազմելով, որոնցում բացարձակ հաշվեկշռային ցուցանիշները լրացվում են հարաբերական աճման (նվազման) տեմպերով: Սովորաբար հորիզոնական վերլուծությունը կատարվում է բազիսային եղանակով, այսինքն՝ նախորդ տարիներից (եռամսյակներից) առաջինը վերցվում է որպես բազիս (հիմք), որի նկատմամբ էլ ըստ հաշվեկշռի առանձին տողերի կատարվում են հարաբերական մեծության հաշվարկներ: Այս մեթոդով հաշվարկները հնարավորություն են տալիս ոչ միայն վերլուծել առանձին հաշվեկշռային հոդվածների փոփոխությունները, այլ նաև մեկնաբանել և կանխատեսել դրանց նշանակությունը:

Օգտագործելով հավելված 1-ում եղած տվյալները, հաշվեկշռի հորիզոնական վերլուծության համար կազմենք աղյուսակ (2.2.1):

Աղյուսակի տվյալներից պարզ երևում է, որ հաշվեկշռի ընդհանուր արժեքը նախորդ տարվա նկատմամբ կազմել է 143,7% կամ ավելացել է 43,7%-ով, և հաշվետու տարվա վերջի դրությամբ կազմել է 491498 հազ. դրամ: Չնայած հաշվեկշռի ակտիվի և պասիվի հանրագումարներն իրար հավասար են, այնուամենայնիվ, ըստ բաժինների աճման (նվազման) միտումն ունեցել է հետևյալ պատկերը. 1-ին բաժնի (ոչ ընթացիկ ակտիվներ) ավելացումը տեղի է ունեցել 27,3%-ի չափով (127,3 – 100,0), իսկ միայն ոչ նյութական ֆինանսական ակտիվների գծով՝ 44,2%-ով, այսինքն՝ ֆինանսական վարձակալությամբ ստացված հիմնական միջոցներն ավելացել և կազմել են 15508 հազ. դրամ՝ նախորդ տարվա 10752 հազ. դրամի փոխարեն: Այդ նույն բաժնում ոչ ընթացիկ նյութական ակտիվները (հիմնական միջոցները) և ոչ նյութական ակտիվները նույնպես ունեցել են աճման միտում՝ համապատասխանաբար 24,6%-ով (124,6 – 100,0) և 23,7%-ով (123,7 – 100,0):

2-րդ բաժնի (ընթացիկ ակտիվներ) գծով նախորդ տարվա նկատմամբ նույնպես տեղի է ունեցել ավելացում՝ 51,2%-ով (151,2 – 100,0): Դա հիմնականում կատարվել է գործառնական և այլ ընթացիկ դեբիտորական պարտքերի (առևտրական դեբիտորական պարտքեր, տրված ընթացիկ կանխավճարներ, ընթացիկ դեբիտորական պարտք բյուջեի գծով և այլն) գծով՝ 10,4%-ով

¹ Маркарян Э.А., Герасименко Г.П. Финансовый анализ. М., 1997, с. 74.

(110,4 – 100,0), և պաշարների գծով՝ 12,4 անգամ:

3-րդ բաժինը, որը համարվում է պասիվի ամենակարևոր մասը, ավելացել է 43,1%-ով (143,1 – 100,0): Ղա հիմնականում տեղի է ունեցել կուտակված շահույթի (չբաշխված շահույթ) հաշվին՝ 327,5%-ով (427,5 – 100,0), կամ այն բացարձակ արժեքով կազմել է 86048 հազ. դրամ՝ նախորդ տարվա 20130 հազ. դրամի փոխարեն: Եթե չբաշխված շահույթից շահաբաժիններ վճարվեին կամ արտադրության զարգացման ուղղությամբ օգտագործվեին, ապա, հասկանալի է, որ հաշվետու տարվա չբաշխված շահույթի գումարի չափը կնվազեր:

4-րդ բաժնի (ոչ ընթացիկ պարտավորություններ) գծով ավելացումը տեղի է ունեցել 90,7%-ի չափով (190,7 – 100,0), այսինքն՝ երկարաժամկետ բանկային վարկերը, փոխառությունները և ֆինանսական վարձակալության գծով երկարաժամկետ պարտավորությունները կազմել են 86049 հազ. դրամ՝ նախորդ տարվա 45129 հազ. դրամի փոխարեն: Սա դրական երևույթ է. ավելացումը արդյունավետ է այն դեպքում, երբ դրանք օգտագործվեն խիստ նպատակային ձևով:

Վերջին՝ 5-րդ բաժնի (ընթացիկ պարտավորություններ) գծով ավելացումը կազմել է 26,9% (126,9 – 100,0): Ղա հիմնականում տեղի է ունեցել ընթացիկ ֆինանսական պարտավորությունների (կարճաժամկետ բանկային վարկեր, փոխառություններ և այդ վարկերի, փոխառությունների կարճաժամկետ մաս և այլն) գծով՝ 6,0%-ով (106,0 – 100,0): Տնտեսագիտական մեկնաբանությունը նույնն է, ինչ ոչ ընթացիկ պարտավորությունների դեպքում էր: Այս բաժնում գործառնական և այլ ընթացիկ կրեդիտորական պարտքերի (առևտրական կրեդիտորական պարտքեր, ստացված ընթացիկ կանխավճարներ, կարճաժամկետ կրեդիտորական պարտք բյուջեին, պարտավորություններ աշխատավարձի, սոցիալական ապահովագրության գծով և այլն) գծով նույնպես տեղի է ունեցել ավելացում՝

27,8%-ով (127,8 – 100,0), որը դրական երևույթ է:

Հորիզոնական վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս իրականացնելու գալիք ժամանակաշրջանների համար կանխատեսումներ:

Հորիզոնական վերլուծությունից բացի, տնտեսավարող սուբ-

յեկտների ֆինանսական դրության գնահատման համար, ինչպես ասվեց, մեծ նշանակություն ունի նաև հաշվեկշռի ակտիվի և պասիվի ուղղահայաց (կառուցվածքային) վերլուծությունը:

Ուղղահայաց վերլուծության նպատակն է հաշվարկել հաշվեկշռի հանրագումարի նկատմամբ առանձին հոդվածների տեսակարար կշիռը (հարաբերակցությունը)՝ տոկոսներով արտահայտված: Այս վերլուծության ընթացքում հատկապես կարևոր նշանակություն ունի պարզել, թե յուրաքանչյուր բաժին քանի տոկոսով է ներառված հաշվեկշռի հանրագումարում:

Եթե վերլուծության ընթացքում պարզվում է, որ հաշվետու ժամանակաշրջանում ընթացիկ ակտիվների (շրջանառու միջոցների) տեսակարար կշիռներն ավելանում են նախորդ ժամանակաշրջանի համեմատությամբ, ապա կարելի է հանգել հետևյալ եզրահանգումներին՝

- եթե այդ ավելացմանը համընթաց մեծացել է նաև իրացումից ստացվող զուտ հասույթի չափը, ապա կնշանակի, որ դրանք կնպաստեն ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիության արագացմանը, որով էլ կբարելավվի տնտեսավարող սուբյեկտի ֆինանսական դրությունը,

- եթե ընթացիկ ակտիվների իրացվելիության գործակիցն (ընթացիկ ակտիվների և ընթացիկ պարտավորությունների հարաբերակցությունը) ընդունում է սահմանված նորմայից մեծ արժեք (>3-ից), կնշանակի, որ այդ տնտեսավարող սուբյեկտն իր ենթակայության տակ ունի արտադրական և շրջանառության ոլորտին չմասնակցող ազատ սեփական ընթացիկ ակտիվներ (պաշարներ պահեստում, դրամական միջոցներ դրամարկղում և բանկային հաշիվներում, այլ կազմակերպություններից ստացվող դեբիտորական պարտքեր), որոնք եկամուտ չեն բերում,

- ընթացիկ ակտիվների ավելացումը կբերի արտադրական բազայի աստիճանաբար քայքայման, որն իր հերթին կնպաստի ֆինանսական դրության վատթարացմանը:

Հաշվեկշռի ուղղահայաց վերլուծության համար կազմենք արդյուսակ (2.2.2): Արդյուսակի տվյալներից պարզվում է, որ ակտիվի հանրագումարում հաշվետու տարվա վերջի դրությամբ ոչ ընթացիկ ակտիվների տեսակարար կշիռը կազմել է 27,6% և հաշվետու տարվա վերջի նկատմամբ նվազել 3,5%-ով: Այդ ոչ ընթացիկ

Աղյուսակ 2.2.2

Հաշվեկշռի ուղղահայաց վերլուծությունը

%

Ցուցանիշների անվանումը	Նախորդ տարի	Հաշվետու տարի	Շեղումը (+,-)
Ակտիվ			
1. ոչ ընթացիկ ակտիվներ			
1.1. ոչ ընթացիկ նյութական ակտիվներ	27,6	24,0	-3,7
1.2. ոչ նյութական ակտիվներ	0,02	0,02	0,0
1.3. ոչ ընթացիկ ֆինանսական ակտիվներ	3,1	3,2	0,1
1.4. այլ ոչ ընթացիկ ակտիվներ	0,3	0,4	0,1
ընդամենը ըստ 1-ին բաժնի	31,1	27,6	-3,5
2. ընթացիկ ակտիվներ			
2.1. պաշարներ	7,8	67,1	59,3
2.2. գործառնական և այլ ընթացիկ դեբիտորական պարտքեր	59,6	4,3	-55,3
2.3. ընթացիկ ֆինանսական ներդրումներ	-	-	-
2.4. դրամական միջոցներ	1,4	0,6	-0,8
2.5. այլ ընթացիկ ակտիվներ	0,1	0,4	0,3
ընդամենը ըստ 2-րդ բաժնի	68,9	72,4	3,5
հաշվեկշիռ	100,0	100,0	-
Պասիվ			
3. սեփական կապիտալ			
3.1. կանոնադրական կապիտալ	45,3	31,6	-13,7
3.2. լրացուցիչ կապիտալ	-	-	-
3.3. վերագնահատումից տարբերություններ	-	-	-
3.4. կուտակված շահույթ	5,9	17,5	11,6
3.5. կանխավճարներ շահաբաժինների գծով	-	-	-
3.6. պահուստներ	0,8	2,7	1,9
ընդամենը ըստ 3-րդ բաժնի	52,0	51,8	-0,8
4. ոչ ընթացիկ պարտավորություններ			
4.1. ոչ ընթացիկ ֆինանսական պարտավորություններ	13,2	17,5	4,3
4.2. այլ ոչ ընթացիկ պարտավորություններ	-	-	-
ընդամենը ըստ 4-րդ բաժնի	13,2	17,5	4,3
5. ընթացիկ պարտավորություններ			
5.1. ընթացիկ ֆինանսական պարտավորություններ	6,8	5,0	-1,8
5.2. գործառնական և այլ ընթացիկ կրեդիտորական պարտքեր	23,2	20,6	-2,6
5.3. այլ ընթացիկ պարտավորություններ	4,8	5,1	0,3
ընդամենը ըստ 5-րդ բաժնի	34,8	30,7	-4,1
հաշվեկշիռ	100,0	100,0	-

ակտիվներում ամենամեծ տեսակարար կշիռն էլ ըստ տարիների բաժին է ընկնում ոչ ընթացիկ նյութական ակտիվներ համարվող հիմնական միջոցներին, որոնք համապատասխանաբար կազմել են 27,7% և 24,0%: Ընթացիկ ակտիվների տեսակարար կշիռն ըստ տարիների կազմել է 68,9% և 72,4%, այսինքն՝ ավելացել է 3,5%-ով: Այդ տեսակարար կշռում ամենամեծ բաժինն ընկնում է պաշարներին, որը հաշվետու տարվա վերջի դրությամբ կազմել է 67,1%, և գործառնական ու այլ ընթացիկ դեբիտորական պարտքերին, որը նախորդ տարվա վերջի դրությամբ կազմել է 59,6%: Հաշվեկշռի պասիվի հանրագումարում ամենամեծ տեսակարար կշիռն ըստ տարիների բաժին է ընկել սեփական կապիտալին՝ համապատասխանաբար կազմելով 52,0% և 51,8%: Չնայած նախորդ տարվա համեմատությամբ այն պակասել է 0,8%-ով, բայց, այնուհանդերձ, տնտեսավարող սուբյեկտը դեռևս համարվում է ֆինանսապես բավարար չափով կայուն, քանի որ այդ տեսակարար կշիռը համապատասխանում է համաշխարհային նորմային, որը պակաս չպետք է լինի 50 – 60%-ից: Սեփական կապիտալի տեսակարար կշռի նվազեցումը արդյունք է ոչ ընթացիկ և ընթացիկ պարտավորությունների բաժնի ավելացման, այսինքն՝ տեղի է ունեցել վարկերի ու փոխառությունների գծով կրեդիտորական պարտքերի մեծացում:

Եթե ընդհանրացնելու լինենք, անհրաժեշտ է նշել, որ հորիզոնական և ուղղահայաց վերլուծությունները իրար լրացնում են, և դրանց հիման վրա հնարավոր է կատարել հաշվեկշռի համեմատական վերլուծություն, որն էլ ավելի հստակ պատկերացում կտա տնտեսավարող սուբյեկտի ֆինանսական դրության մասին:

2.3. Հաշվապահական հաշվեկշռի համեմատական վերլուծությունը

Տնտեսավարող սուբյեկտների հաշվեկշռի համեմատական վերլուծություն կատարելիս հարկ է ներկայացնել հաշվապահական հաշվեկշռի ակտիվի և պասիվի հիմնական բաժինները: Այս վերլուծությունը բնութագրում է ինչպես առանձին բաժինների կառուցվածքը, այնպես էլ յուրաքանչյուր ամփոփ ցուցանիշի դինա-

միկ փոփոխությունները՝ բացարձակ և հարաբերական առումով¹։ Համեմատական վերլուծություն կատարելիս հիմք են ընդունվում նաև հորիզոնական և ուղղահայաց վերլուծությունների հաշվարկները։ Հաշվեկշիռի համեմատական վերլուծությունը ներկայացնենք աղյուսակի (2.3.1) տեսքով։

Աղյուսակում ներառված ցուցանիշները կարելի է բաժանել 4 խմբի՝

1. հաշվեկշիռի բացարձակ փոփոխության ցուցանիշներ (ս. 6),
2. հաշվեկշիռի կառուցվածքային փոփոխության ցուցանիշներ (ս. 7),
3. հաշվեկշիռի դինամիկայի փոփոխության ցուցանիշներ (ս. 8),
4. հաշվեկշիռի դինամիկայի կառուցվածքային փոփոխության ցուցանիշներ (ս. 9)։

Հաշվեկշիռի բացարձակ փոփոխության ցուցանիշներն արդյունք են հաշվետու և նախորդ ժամանակաշրջանների առանձին բաժինների (հոդվածների) գումարների տարբերության։ Օրինակ, դեբիտորական պարտքերի գծով այն հավասար է 180781 հազ. դրամի (23277 - 204058), այսինքն տեղի է ունեցել նվազեցում, որը ցանկալի է տնտեսավարող սուբյեկտի համար։ Ղրան կից պաշարների գծով տեղի է ունեցել ավելացում 303093 հազ. դրամով, որը բացասական երևույթ է։

Հաշվեկշիռի կառուցվածքային փոփոխության ցուցանիշները որոշվում են հաշվետու և նախորդ ժամանակաշրջանների համար արդեն հաշվարկված տեսակարար կշիռների տարբերությամբ։ Օրինակ, ոչ ընթացիկ պարտավորությունների բաժինը պասիվում հաշվետու տարում նախորդ տարվա համեմատությամբ ավելացել է 4,3%-ով (17,5 – 13,2)։ Այս ավելացումը դրական է, եթե ներգրավված երկարաժամկետ վարկերն ու փոխառությունները տնտեսավարող սուբյեկտն օգտագործում է նպատակային։ Կամ՝ սեփական կապիտալի բաժինը պակասել է 0,2%-ով (51,8 – 52,0), այսինքն՝ նախորդ տարվա համեմատությամբ ֆինանսական դրությունը բարվոք չէ։

Հաշվեկշիռի դինամիկայի փոփոխության ցուցանիշները որոշելիս օգտվում ենք վիճակագրության ընդհանուր տեսությունից

¹ Зимин Н.Е. Оценка финансового состояния сельскохозяйственных предприятий. М., 1999, с. 19.

Աղյուսակ 2.3.1

Հաշվեկշիռի համեմատական վերլուծությունը

Ցուցանիշների անվանումը	Բացարձակ մեծությունը (հազ. դրամ)			Տեսակարար կշիռը (%)			Փոփոխությունը			
	նախորդ տարի	հաշվետու տարի	3	նախորդ տարի	հաշվետու տարի	5	բացարձակ մեծություն	տեսակարար կշիռներ (%)	նախորդ տարվա մասին (%)	հաշվեկշիռի համեմատական մասին (%)
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1										
Ակտիվ										
1. ոչ ընթացիկ ակտիվներ	108400	135416	31,1	27,6	29016	-3,5	27,3	19,4		
2. ընթացիկ ակտիվներ, այդ թվում՝ պաշարներ	235561	356082	68,9	72,4	120521	3,5	51,2	80,6		
դեբիտորական պարտքեր	26665	329758	7,8	67,1	303093	59,3	1136,7	202,7		
որոշանական միջոցներ	204058	23277	59,7	4,7	-180781	-55,0	-88,6	-120,9		
հաշվեկշիռ	4838	3047	1,4	0,6	-1791	-0,8	-37,0	-1,2		
Պասիվ	341961	491498	100,0	100,0	149537	0,0	43,7	100,0		
1. սեփական կապիտալ	177778	254426	52,0	51,8	76648	-0,2	43,1	51,3		
2. պարտավորություններ, այդ թվում՝ ոչ ընթացիկ պարտավորություններ	184183	237072	48,0	48,2	72889	0,2	44,4	48,7		
ընթացիկ պարտավորություններ (կոնտիտուտական պարտքեր)	45129	86049	13,2	17,5	40920	4,3	90,7	27,4		
հաշվեկշիռ	119054	151023	34,8	30,7	31969	-4,1	28,9	21,3		
հաշվեկշիռ	341961	491498	100,0	100,0	149537	0,0	43,7	100,0		

հայտնի հավելաճի տեմպի բանաձևից: Օրինակ, ոչ ընթացիկ ակտիվների գծով այն հավասար է 27,3% (29016 : 106400 · 100%) և ցույց է տալիս, որ հաշվետու տարում նախորդ տարվա համեմատությամբ տեղի է ունեցել ավելացում: Չնայած տեսակարար կշռով սեփական կապիտալը նախորդ տարվա համեմատությամբ նվազել է 0,2%-ով, բայց, այնուհանդերձ, հավելաճի տեմպը կազմել է 43,1%, իսկ դրան կից էլ ավելի արագ տեմպերով ավելացել են ինչպես ոչ ընթացիկ պարտավորությունները՝ 44,4%-ով, այնպես էլ ընթացիկ պարտավորությունները՝ 90,7%-ով: Այստեղից հետևում է, որ ֆինանսապես խիստ բարվոք վիճակում կգտնվի այն տնտեսավարող սուբյեկտը, որի սեփական կապիտալն ավելի արագ է աճում, քան պարտավորությունները:

Հաշվեկշռի դինամիկայի կառուցվածքային փոփոխության ցուցանիշները բնութագրում են հաշվետու ու նախորդ տարիների առանձին բաժինների (հոդվածների) գծով հաշվարկված բացարձակ փոփոխությունների (սյունակ 6) և դրանց հանրագումարի միջև եղած հարաբերակցությունը: Օրինակ, ընթացիկ ակտիվների համար այն հավասար է 80,6%-ի (120521 : 149537 · 100%), այսինքն՝ տվյալ դեպքում տնտեսական միջոցների (ակտիվի) կազմում տեղի է ունեցել պաշարների ավելացում, որը հետագայում, տնտեսավարող սուբյեկտի ոչ ճիշտ տնտեսական քաղաքականություն վարելու դեպքում, նրան կբերի անկայունության:

Միաժամանակ պարզվում է, որ սեփական կապիտալը հաշվեկշռի հանրագումարի բացարձակ փոփոխությունում ավելի բարձր տեսակարար կշիռ ունի՝ 51,3%, քան ունեն ոչ ընթացիկ պարտավորությունները՝ 27,4% և կրեդիտորական պարտքերը՝ 21,3%: Հարկ է նշել, որ վերջինիս ավելացումը տնտեսավարող սուբյեկտին ձեռնտու է:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը, կարելի է ասել, որ ֆինանսական վերլուծություն իրականացնող յուրաքանչյուր ոք, օգտագործելով աշխատանքում բերված նյութը, կարող է հստակ պատկերացում կազմել ֆինանսական հաշվետվությունների փոխկապակցությունների մասին և դրանց հիման վրա գնահատել տնտեսավարող սուբյեկտի ֆինանսատնտեսական վիճակը:

Հավելվածներ

Հավելված 1

Հաշվապահական հաշվեկշիռ

Հազ. դրամ

Ակտիվ	Տող	Նախորդ տարվա վերջին	Հաշվետու տարվա վերջին
1	2	3	4
I. Ոչ ընթացիկ ակտիվներ			
Հիմնական միջոցներ	010	91469	116146
Ֆինանսական վարձակալությամբ ստացված հիմնական միջոցներ	020	10752	15508
Անավարտ ոչ ընթացիկ նյութական ակտիվներ	030	2923	1668
Ոչ նյութական ակտիվներ (ներառյալ գույքիլը)	040	76	94
Բացասական գույքիլ	050	()	()
Ոչ ընթացիկ ներդրումներ՝ հաշվառված « քաժեն-մասնակցության մեթոդով »	060	1000	2000
Ոչ ընթացիկ ներդրումներ կանոնադրական կապիտալում հաշվառված այլ մեթոդներով	070		
Այլ ոչ ընթացիկ ներդրումներ	080		
Ֆինանսական վարձակալությունում գույք ներդրումներ	090		
Հետաձգված հարկային ակտիվներ	100		
Այլ ոչ ընթացիկ ակտիվներ	110		
Ընդամենը ոչ ընթացիկ ակտիվներ	120	106400	135416
II. Ընթացիկ ակտիվներ			
Նյութեր	130	2873	238443
Աճեցվող և բույժ կենդանիներ	140	3739	3247
Արագամաշ առարկաներ	150	1191	204
Անավարտ արտադրություն	160	16570	77065
Արտադրանք	170	2292	10799
Ապրանքներ	180		
Առևտրական դեբիտորական պարտքեր	190	202299	20553
Տրված ընթացիկ կանխավճարներ	200	447	488
Ընթացիկ դեբիտորական պարտք բյուջեի գծով	210	1149	113
Ընթացիկ ակտիվներ հետաձգված հարկերի գծով	220		
Ընթացիկ ֆինանսական ներդրումներ	230		
Դրամական միջոցներ	240	4838	3047
Դրամական միջոցների համադրեցներ	250		
Այլ ընթացիկ ակտիվներ	260	163	2123
Ընդամենը ընթացիկ ակտիվներ	270	235561	356082
ՀԱՆՎԵԿՇԻՐ	280	341961	491498

Հավելված 1-ի շարունակությունը

Պատիվ	Տող	Նախորդ տարվա վերջին	Հաշվետու տարվա վերջին
1	2	3	4
III. Սեփական կապիտալ			
Կանոնադրական (բաժնեհավաք) կապիտալի գույքի գումար	290	155000	155000
Լրացուցիչ կապիտալ	300		
Վերագնահատումից տարբերություններ	310		
Կուտակված շահույթ	320	20130	86248
Պահուստներ	330	2648	13178
Կանխավճարներ շահաբաժինների գծով	340		
Ընդամենը սեփական կապիտալ	350	177778	254426
IV. Ոչ ընթացիկ պարտավորություններ			
Երկարաժամկետ բանկային վարկեր և փոխառություններ	360	34376	70551
Երկարաժամկետ պարտավորություններ ֆինանսական վարձակալության գծով	370	10753	15498
Հետաձգված հարկային պարտավորություններ	380		
Այլ ոչ ընթացիկ պարտավորություններ	390		
Ընդամենը ոչ ընթացիկ պարտավորություններ	400	45129	86049
V. Ընթացիկ պարտավորություններ			
Կարճաժամկետ բանկային վարկեր և փոխառություններ	410	16848	12276
Երկարաժամկետ բանկային վարկերի և փոխառությունների կարճաժամկետ մաս	420	6468	12445
Վարկերի և փոխառությունների գծով հաշվեզրված տույլսներ	430		
Անտրական կրեդիտորական պարտքեր	440	10115	10839
Ստացված ընթացիկ կանխավճարներ	450		26000
Կարճաժամկետ կրեդիտորական պարտք բյուջեին	460	64928	59935
Հետաձգված ընթացիկ պարտավորություններ հարկերի գծով	470		
Կարճաժամկետ կրեդիտորական պարտք պարտադիր սոցիալական ապահովագրության գծով	480	901	1121
Պարտավորություններ անձնակազմին աշխատանքի վարձատրության գծով	490	3218	3282
Կարճաժամկետ կրեդիտորական պարտք հիմնադիրներին (մասնակիցներին)	500		
Նպաստակալին ֆինանսավորում և մուտքեր	510		
Գալիք ժամանակաշրջանի ծախսերի և վճարումների պահուստ	520		
Այլ ընթացիկ պարտավորություններ	530	16576	25125
Ընդամենը ընթացիկ պարտավորություններ	540	119054	151023
ՀԱՇՎԵԿՇԻՈՒ	550	341961	491498

Հավելված 2

Ֆինանսական արդյունքների մասին հաշվետվություն

Հազ. դրամ

Ցուցանիշների անվանումը	Տող	Նախորդ տարի (միջանկյալ ժամանակաշրջանի աճողական)	Հաշվետու տարի (միջանկյալ ժամանակաշրջանի աճողական)	Նախորդ տարվա միջանկյալ ժամանակաշրջան	Հաշվետու տարվա միջանկյալ ժամանակաշրջան
Արտադրանքի, ապրանքների (աշխատանքների, ծառայությունների) իրացումից գույքի հատույթ	10	517481	794709		
Իրացված արտադրանքի, ապրանքների (աշխատանքների, ծառայությունների) ինքնարժեք	20	-480486	-642828	()	()
Համախառն շահույթ (վնաս)	30	36995	151881		
Իրացման (առևտրային) ծախսեր	40	()	-1911	()	()
Վարչական և ընդհանուր այլ ծախսեր	50	-2489	-13384	()	()
Արտադրանքի, ապրանքների (աշխատանքների, ծառայությունների) իրացումից շահույթ (վնաս)	60	34506	136586		
Գործառնական այլ եկամուտներ	70	1812	12840		
Գործառնական այլ ծախսեր	80	(9340)	(47536)	()	()
Գործառնական գործունեությունից շահույթ (վնաս)	90	26778	101880		
Ֆինանսական ծախսեր	100	()	()	()	()
Կապակցված կազմակերպությունների շահույթը (վնասը) ներդրումները «բաժնեմասնակցության մեթոդով» հաշվառելիս	110				
Այլ ոչ գործառնական գործունեությունից շահույթ (վնաս)	120	12	17777		
Սովորական գործունեությունից շահույթ (վնաս)	130	26790	119687		
Արտասովոր դեպքերից շահույթ (վնաս)	140				
Զուտ շահույթ (վնաս) մինչև շահութահարկի գծով ծախսի նվազեցումը	150	26790	119687		
Շահութահարկի գծով ծախս	160	7306	33272		
Զուտ շահույթ (վնաս) հարկումից հետո	170	19484	86395		
Մեկ բաժնետոմսին բաժին ընկնող բազային շահույթ	180				
Մեկ բաժնետոմսին բաժին ընկնող նոսրացված շահույթ	190				

Необходимость финансового анализа деятельности хозяйствующих субъектов

Резюме

В условиях нынешнего хозяйствования в Республике Армения уже сформировались и находятся в процессе формирования различные акционерные общества, малые и средние субъекты хозяйствования, фермерские хозяйства, деятельность которых должна руководствоваться современным регламентом экономического развития. Исходя из этого, необходим финансовый анализ всех отраслей этих субъектов, особенно в системах финансового менеджмента и аудита. Пользователи данными бухгалтерского учета и финансовых отчетов практически в той или иной мере для принятия соответствующих решений обращаются к методам финансового анализа. Это особенно важно теперь, когда необходимо стимулировать предпринимательство.

На основе пакета данных международных стандартов бухгалтерского учета в настоящей работе выдвигаются вопросы финансового анализа деятельности хозяйствующих субъектов и общей оценки их финансового состояния.

При проведении финансового анализа на основе данной работы, пользователь должен четко представлять взаимосвязь финансовых отчетов и на их основе оценить финансово-экономическое состояние хозяйствующего субъекта.

Necessity of financial activities analyses of business entities

SUMMARY

Different kinds of joint stock companies, small and medium business entities, farming economy have been formed and are being formed in the new economic situation of the Republic of Armenia. Their activities should be adequate with modern rules of economic development. Therefore it is vitally necessary to realize financial analysis made in all areas of those entities, specifically in the spheres of financial management and auditing. The users of financial statements usually apply to one of these methods in order to make effective and reasonable decisions. It is very important now, because we need to stimulate entrepreneurship activities.

The project is highlighting the role of business entities financial analysis and overall assessment of the financial situation on the basis of the new international accounting standards.

We can conclude that every financial analyser by using demonstrated topic is capable to clearly understand the relationships between various financial statements and to assess financial situation of any business entity.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Գյուղատնտեսական գործունեության տնտեսագիտական ուղեցույց (Ս. Ավետիսյան և ուրիշներ), Երևան, 1998.- 96 էջ:
2. Կոզլովա Ե.Պ. և ուրիշներ. Հաշվապահական հաշվառում (թարգմ. Համբարձումյան Ռ.Պ. և ուրիշներ), Երևան, 1997.- 524 էջ:
3. Հայաստանի Հանրապետության գերատեսչական նորմատիվ ակտերի տեղեկագիր, № 13, 1999:
4. Հայաստանի Հանրապետության պաշտոնական տեղեկագիր, թիվ 2, 20 փետրվարի, 1997.- 100 էջ:
5. Հայաստանի Հանրապետության հաշվապահական հաշվառման ստանդարտներ, Երևան, 1999.- 592 էջ:
6. Սարգսյան Ա.Զ. և ուրիշներ. Ֆինանսական հաշվառման հիմունքներ, Երևան, 1999.- 164 էջ:
7. Սուվարյան Յու. Ռազմավարական կառավարում, Երևան, 1996.- 150 էջ:
8. Абрютин М.С., Грачев А.В. Анализ финансово — экономической деятельности предприятия (учебно — практическое пособие). М., 1998.- 255 с.
9. Артеменко В.Г., Беллендир М.В. Финансовый анализ (учебное пособие). М., 1997. — 126 с.
10. Бернстаин А.А. Анализ финансовой отчетности. М., 1996.- 623 с.
11. Быкадоров В.А., Алексеев П.Д. Финансово — экономическое состояние предприятия (практическое пособие). М., 1999.- 95 с.
12. Зимин Н.Е. Оценка финансового состояния сельскохозяйственных предприятий. М., 1999.- 67 с.
13. Ковалев В.В. Финансовый анализ. Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности. М., 1996.- 432 с.
14. Ковалев В.В., Патров В.В. Как читать баланс. М., 1998.- 448 с.
15. Маркарян Э.А., Герасименко Г.П. Финансовый анализ. М., 1997.- 158 с.
16. Шеремет А.Д., Негашев Е.В. Методика финансового анализа (учебное пособие). М., 1999.- 207с.

Բովանդակություն

Երկու խոսք	3
Գլուխ 1 Տնտեսավարող սուբյեկտների գործունեության ֆինանսական վերլուծության դերն ու նշանակությունը	
1.1. Ֆինանսական վերլուծության դերը տնտեսավարման նոր պայմաններում	5
1.2. Ֆինանսական վերլուծության տեղեկատվության հիմնական աղբյուրները	9
1.2.1. Հաշվապահական հաշվեկշռի էությունը և բովանդակությունը	10
1.2.2. Ֆինանսական աղբյուրների մասին հաշվետվության էությունը ...	21
1.3. Ֆինանսական վերլուծության իրականացման նախապայմանները..	23
1.4. Ֆինանսական ցուցանիշների ձևավորման համակարգը և դրանց օգտագործումը ֆինանսական վերլուծությունում	28
Գլուխ 2 Տնտեսավարող սուբյեկտների ֆինանսական դրության ընդհանուր գնահատումը	
2.1. Հաշվապահական հաշվեկշռի վերլուծությունը	37
2.2. Հաշվապահական հաշվեկշռի հորիզոնական և ուղղահայաց վերլուծությունները	43
2.3. Հաշվապահական հաշվեկշռի համեմատական վերլուծությունը	49
Հավելվածներ	53
Ամփոփում (թույլերեն և անգլերեն)	56
Օգտագործված գրականության ցանկ	58
Բովանդակություն	59

ԱՇՈՏ ՀԱԿՈՔԻ ԲԱՅԱԴՅԱՆ

Տնտեսավարող սուբյեկտների գործունեության
ֆինանսական վերլուծության անհրաժեշտությունը

«ԱՍՈՂԻԿ» հրատարակչություն

Ստորագրված է տպագրության 15.10.1999թ.
Տպագրության նդանակը՝ ռիզոգրաֆիա
Ֆորմատ 60×84/16, Թուղթ՝ օֆսեթ
Պատվեր № 26, Տպաքանակ՝ 200:

Տպագրված է «ԱՍՈՂԻԿ» ՍՊԸ-ի տպարանում
Ք. Երևան, Ավան, Չարենցի 9/22
Հեռ. 58.22.99, 40.49.82
E-mail: print@netsys.am